

ԼՈՒՄԱՅ

ԴՐԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՍԻ

1898 թ.

Բ. ԴՐՔԻ

ՅԱԿԵԼՈՒԱԾ

ՄՕՐԷԻ ԻՇԽԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԷՊ

Թարգ. Վահան Ժ. Վ. Բախտանեան

(Սկիզբը՝ 1—48 երես տպուած է «Լուսալ»-ի 1898 թ.
Ա. գրքում):

11488

11488

11488

11488

11488

հիւանդութիւնդ և մնում ես այստեղ երեկոյեան խոնաւութեան ժամանակ: Գնա՛ տուն, աղջիկս, գնա՛:

Աննան հնազանդութեամբ, նա լռիկ գլուխ տուեց Խամարէթին և հեռացաւ: Պետրայիֆասը մնաց Առիւծի հետ:

— Այո՛, սիրելիս, ասաց նա, վերականգնել կայսերական գահը: Այդ յոյսից իմ ծերացած սիրտս բաբախում է չորացած կուրծքիս մէջ այնպէս, ինչպէս երիտասարդական արիւնը եռում է ձեր երակների մէջ: Իմ մարող աչքերս դեռ ևս յոյս ունին տեսնել այդ երջանկութիւնը առաջ բան թէ կփակուին յաւիտեան: Իմ փեսաս, ելլադայի իշխանը, զոհում է իւր թագը, իւր գանձերը և իւր իշխանութիւնը մեր ազգի ազատութեան համար: Այո՛, իւր թագը, կայսերական թագի այդ բեկորը, ազատուած մորիկից, նա ոգեւորութեամբ կտայ Աստուծոյ ընտրեալ կայսրին, երբ կհասնի այդ մեծ օրը: Բայց մենք չբարկանանանք միայն անհիմն յոյսերով և պարտաւոր ենք միայն պահել արգելքների բոլոր ծանրութիւնը: Քրանկները — սարսափելի թշնամիներ են. նոցա մարմինները նոյն պողպատից են, որից և նոցա զրահները: Եւրոպան հեղեղում է նոցա անսպառելի լէգէոններով: Փրկչի գերեզմանը մոռացուած է Յունաստանի պառճառով, և ամեն օր նոր, ագահ, ասպետները յարձակում են մեր անբախտ հայրենիքի գիշատած դիակի վերայ: Նոցա ոյժին մենք կարող ենք դէմ դնել միայն մի զէնք — նոցա իսկ ոյժը, կամ՝ եթէ կամենում ես ուրիշ խօսքերով ասեմ՝ երկպառակութիւնը մեր նուաճողների մէջ:

— Կայ և մի ուրիշ զէնք, աւելի նպատակայարմար — միութիւն մեր մէջ, պատասխանեց Խամարէթը: Թող լինի մեր մէջ մարի միութիւն, շահերի ընդհանրութիւն, թող միայն մի զգացմունք, եղբայրութեան զգացմունքը շողկապէ մեզ անբաժնելի կապերով բոլոր կեանքի մէջ, անբաժնելի մինչև մահը:

— Այո՛, ի հարկէ, ասաց ծերունին, միութիւնը — մեր շինուածքի հիմն է, և այդ շինուածքը հիմարկելու համար ես առաջարկում եմ ձեզ ձեռքս իմ փեսայի կողմից: Շինուածքի հիմունքը — ազգի շահերը: Բայց ամենից աւելի մենք պէտք է զգուշանանք և ծածկենք թշնամուց մեր ոյ-

Ժերը: Ուրեմն, մեր մէջ միութիւն բայց ծածուկ. նոցա մէջ — երկպառակութիւն: Առաջինը կախուած է մեղանից, երկրորդը առաջ է գալի մեզ հանգամանքի բերմունքով:

Այդտեղ ծերունին բռնեց երիտասարդի ձեռքը և ասաց նորա ականջին.

— Իմացէ՛ք ուրեմն երևելի գաղտնիքը. հաղորդում եմ ձեզ այդ իբրև առհաւատչեայ մեր միութեան: Ոչ դք չը գիտէ այստեղ այն բանը, ինչ որ ես կասեմ ձեզ. չգիտէ այդ մինչև անգամ ինքը կուսակալը. — նորան, Վիլարդուինին, փոխում են:

— Փոխում են, ասաց Խամարէթը, մի՛թէ: Բայց, ի հարկէ, նորա փոխանակ կուղարկե՞ն Պելոպոնէսի համար մէկ ուրիշին:

— Այո, պատասխանեց Պետրալիֆասը. Համալիտը կարգում է իւր եղբորորդուն Մօրէի իշխան:

— Բայց մեզ ի՞նչ գործ այդ բոլորի մէջ: Ի՞նչ օգուտ կստանանք մենք նորանից, որ կփոխեն այն ձեռքը, որ ամրացնում է մեր շղթաները: Վիլարդուինի ձեռքը գոնէ քաջ է և արդարասէր:

— Բայց մի՛թէ դուք կարծում էք, հարցրեց ծերունին, որ կուսակալը իւր իրաւունքները կտայ նոր իշխանին:

— Չեմ կարծում. նորա ինքնասիրութիւնը մեծ է և դիւրագրգիռ, և ես չեմ կարծում, որ նա իրաւացի համարէր հեռանալ մի երկրից, որը նա ինքն է նուաձել:

— Բայց ի՞նչպէս էք կարծում, Համալիտի եղբորորդին կհրաժարուի՞ այն իշխանութիւնից, որ տալիս են նորան:

— Ի հարկէ ո՛չ, նա կընդունի այն:

— Դէ՛, ուրեմն ահա՛ ինչ օգուտ կստանանք մենք դրանից, ասաց Պետրալիֆասը — երկպառակութիւն նոցա մէջ: Մինը կկամենայ տիրել Մօրէին, միւսը կաշխատէ իւր ձեռքին պահել այդ աւարը: Իսկ մեզ մնում է միայն պահպանել երկպառակութիւնը և քաղել նորանից մեր օգուտը: Լսեցէ՛ք, Վիլարդուինը հզօր է Պելոպոնէսում. այստեղի բոլոր բարօնները նորա ընկերներն են զէնքով, և ամենքը ուրախութեամբ կկանգնեն նորա դրոշակի տակ: Նորա հակառակութիւնը նորեկ իշխանի դէմ, — իսկ հակառակութիւն կլինի, ես հաւատացած եմ, — կվերջանայ յօգուտ Վիլ-

լարդուինի—դորա մասին չէ կարող անգամ կասկած լինել: Բայց, ենթադրենք, որ դուք, իմ սիրելի՛ Առիւծ, կոչէք կշեռքի մէջ ձեր թուրը և ձեր հին զինակիցների թրերը յօգուտ Շամպլիտի: Այն ժամանակ ոյժերը հաւասարակշռութիւն կստանան և նորա կսկսեն ջնջել միմեանց: Իսկ արտաքին ցոյցը կլինի այն թէ՛ Յունաստանը իբր պաշտպանում է իւր օրինաւոր իշխանին, որպէս վայել է հաւատարիմ հպատակներին:

—Բայց եթէ Վիլլարդուինը կնահանջէ՞, նկատեց Խամարէթը:

—Այդ դիպուածում, պատասխանեց Պետրալիֆասը, մեր գործի կէսը կատարուած կլինի: Այստեղից կհեռանայ փորձուած մարդը, որի իշխանութիւնը արմատացել է, որի ազդեցութիւնը հաստատուում է սրով և արդարասէր կուսակալի համբաւով. իսկ նորա տեղը կբռնէ մի անծանօթ իշխան, որ ոչինչ տեղեկութիւն չունի իւր նոր կալուածքի մասին, որ ծանօթ չէ նոր ընկերների հետ:

—Ձեր խորհրդածութիւնը փայլում է խորին իմաստութեամբ, և ես պատրաստ եմ հեռանալ դորան, պատրաստ եմ կանգնել մեր ճնշողներից թղլի կողմը: Ես ոչինչ բանով պարտաւորուած չեմ Վիլլարդուինից. ես մատուցի նորան Լակեդեմոնի բանակները, երբ նա այլ ևս չունէր պաշտպաններ, բայց ես ինքս ինձ թքսորեցի իմ մայրենի բաղաբից և Պելոպոնէսից: Միայն ձեր ստիպելով ես համաձայնուեցայ ուղեկից լինել ձեզ այստեղ:

—Ձեր տեղը, — այստեղ է, որդի՛ս: Եթէ անցեալը ձեզ դաւաճանեց, ձեզ ձուլում է ապագան: Տեսակցեցէք ձեր հին զինակիցների հետ և յորդորեցէք նոցա կանգնել Շամպլիտի կողմը, ընդդէմ Վիլլարդուինի:

—Մեր պարտաւորութիւնն է իսկապէս — կանգնել երկուսի դէմ, պատասխանեց Խամարէթը:

—Բայց խոհեմութիւնը պահանջում է, որ մենք ստիպենք նոցա ջարդել միմեանց:

Այդ ժամանակ պարտիզումը լսուեցան ոտի ձայներ:

—Ով որ գալիս է, ասաց Պետրալիֆասը: Հարկաւոր չէ, որ մեզ տեսնեն միասին: Գնացէք:

երբ Խամարէթը գնում էր, Պետրալիֆասը դարձեալ բռնեց նորա ձեռքը:

— Գաղանի միութիւն մեր մէջ, երկպառակութիւն նոցա մէջ— ահա՛ մեր նշանաբանը, ասաց Ծերունին կամացուկ: Եւ նա ճանապարհ ձգեց հիւրին մինչև պարտիզի դռնակը, իսկ յետոյ ընդ առաջ գնաց այն անձին, որի բայլերի ձայնը լսուում էր պարտիզում: Առաջին հայեացքից Պետրալիֆասը ճանաչեց իսկոյն Նոնին իւր մորթեղէն շորերի մէջ:

— Դուք պատրաստ է՞ք, Նոն, հարցրեց նա:

— Ես սպասում էի միայն ձեր վսեմափայլութեան: Ես կամենում եմ դուրս գնալ Լակեդեմոնից դեռ լոյսը չբացուած: Գիշերով պատրաստվում են ճանապարհ ընկնել բոլոր հովիւները:

— Գնա՛, սիրելի՛ս, հաւատարիմ և մաերիմ, աշխատիր աւելի ևս արժանանալ իշխանիդ շնորհակալութեան: Բեր Ռօբէրին, բայց հսկիր նորա վերայ: Սակայն խորհուրդ տուր նորան վերցնել իւր հետ լաւ թիկնապահներ: Վիլլարդուինը այնպիսի մարդ չէ որ, որ ձրի տուր տայ հարուստ աւարը: Ասա նորան ի միջի այլոց, որ մենք մեր կողմից գործ ենք դրել հարկաւոր միջոցները, որ մենք արդէն հոգացել ենք ըստ կարելոյն մաքրել նորա ճանապարհը: Ասա նորան, որ եթէ Վիլլարդուինը կընդդիմանայ, որպէս ես կարծում եմ, ես առաջարկում եմ իշխանին Պելոպոնէսի յոյների օգնութիւնը:

— Ներեցէք հարցնեմ, ի՞նչ կերպով կլինի այդ:

— Առիւծ Խամարէթի աջակցութեամբ:

— Նո՛րա, որը պաշտպանում էր Լակեդեմոնը ընդդէմ Վիլլարդուինի:

— Իսկ նորա: Ես գտել եմ երկու զսպանակ, որոնք կառավարում են նորան:

— Փառասիրութիւն և օգուտ, ի հարկէ:

— Ոչ, ազգասիրութիւն և սէր:

— Սէ՛ր:

— Սէր առ իմ թոռնուհին: Ես պահում եմ նորան երկիւղի և յոյսի մէջ— դա ամենաօգտակար հնարն է: Անշան պնուամնայնիւ մնում է նշանակուած Պելոպոնէսի ա-

պագայ իշխանի համար: Նա կդառնայ Գօդֆրիդի, կինը եթէ Վիլլարդուինը կձեռն աշխատեղ, կամ Ռօբէրի, եթէ նա կգայ:

— Նա կգայ, պատասխանեց Նօնը, և կգա: ցնորուած սիրահարութիւնից:

— Դէ, ուրեմն, բարի ճանապարհ, ասաց Պետրալի-Փասը. քո իշխանի շահերը քո խոհեմութեան և ճար-պիկութեան ձեռքումն են:

Կեղծ հովիւը գնաց:

Մինչդեռ այս բոլոր անցքը կատարուում էր Պետրալի-Փասի մօտ, Վիլլարդուինը, տուն վերադառնալով, գնաց ուղղակի իւր սենեակը: Բայց որչափ մեծ էր նորա զարմանքը, երբ տեսաւ իւր սեղանի առաջ բազկաթոռի մէջ ա-բեղայական հագուստով մի մարդ քնած, որ սաստիկ խռչում էր: Բայց կուսակալը իսկոյն ծիծաղեցաւ բարձր ձայնով և ձեռքը զարկեց քնածի ուսին: Նա սթափուեցաւ և աչքե-րը շփեց:

— Ախ, իրաւունք ունիք, ձերդ պաշտառափայլութիւն, ասաց նա: Աւելի ակործելի է քնել Մօրէի կուսակալի բազ-կաթոռի մէջ, քան թէ ճանապարհորդել դէպի Ֆրանսիա:

— Ե՞րբ ես ճանապարհ ընկնում, հարցրեց Վիլլար-դուինը ժպտալով:

— Այժմ իսկոյն, պատասխանեց Մատիօ դը-Մօնսը: Նօնը պէտք է դուրս գնայ կէս գիշերին, և որովհետեւ նա պէտք է վճարէ իմ ճանապարհածախքը, ուստի չէ հար-կաւոր ստիպել նորան սպասել ինձ:

— Լաւ ես ասում, գնա, և վերադարձիր... որքան կարելի է ուշ:

— Հնորհակալ եմ բարեմաղթութեանդ համար: Բայց ամենից առաջ հարկաւոր է ձեզանից մի նամակ ստանալ:

— Ո՞ւմ անուշով:

— Վենետիկի Դօժի (կուսակալ): Նա մեծ պետ է, և ես կամենում եմ ծանօթանալ նորա հետ:

— Դու գիտես, որ նա իմ լաւ բարեկամն է: Ի՞նչ է հարկաւոր գրել նորան:

— Շատ մեծ վստահութիւն չի՞ լինի, արդեօք, իմ կող-մից, եթէ խնդրեմ ձերդ վստահափայլութիւնից գրել Դօժին, որ ես ձեր սիրելի բարեկամն եմ և թէ նա կարող է հա-

ւատալ ինձ պնպէս, ինչպէս յատուկ ձեզ:

Վիլլարդուինը ջերմ կերպով սեղմեց Մատիօի ձեռքը: Նա գրեց նամակը և յանձնեց դը Մօնսին:

— Յանկանում եմ բարի ծանապարհ, ասաց նա, գրեթէ նոյն խօսքերով, ինչպէս և Պետրալիֆասը Նօննին: Յանձնում եմ իմ վիճակս քո խոհեմութեան և քո մտերմութեան:

7

ՅՈՒՐՈՒԷՐԸ ՊԱՏՐԱՍՏԻՈՒՄ Է ՃԱՆԱՊԱՐՀ ԸՆԿՆԵԼՈՒ:

Արշալոյսը դեռ նոր էր բացւում երբ Մատիօ դը-Մօնսը դուրս գնաց Լակեդեմոնից: Մի երկու ժամից յետոյ նա հասաւ հովուին, որ գնում էր առաջից. նա յարգանքով համբուրեց սորա աջը: Մատիօն ծանաչեց հովուի շորերով Նօննին և օրհնեց նորան:

Յետոյ Դը-Մօնսը գնաց աջ, իսկ հովիւը ծանապարհ բռնեց ձախ: Մի ժամից յետոյ Մատիօն հասաւ առաջին գիւղը և մի ձի վարձեց պնտեղ: Այդպէսով նա հասաւ Պօնտիկօ փոքր ինչ առաջ Նօննից, որը նոյնպէս վարձեց իւր համար մի ձի, երբ բաւական հեռացաւ Լակեդեմոնից:

Նօննը մտաւ նաւը: Դը-Մօնսը նաւաստիի պաշտօնով վարձուեցաւ նոյն նաւի վերայ: Նոցա ծանապարհորդութիւնը Պելոպոնէսից մինչև Ֆրանսիա աւելի յաջողակ էր և արագ, քան թէ առաջին անգամ: Երբ հասան Մարսէլ, նաւապետը ոռձիկ բաժանեց նաւաստիներին: Դը-Մօնսը յանդգնութեամբ վարուեցաւ նաւապետի հետ, որը բարկացաւ և դուրս արեց նորան: Մի քանի օրից յետոյ Մատիօն հասաւ Շամպլիտ Փարիզի ծանապարհով:

Նա իսկոյն ներկայացաւ Ռօբէրին: Դը-Մօնսը կանգնած էր նորա առջև մեռելի պէս դեղնած. նորա ոտները դողում էին:

— Մատիօ դը-Մօնս, գոչեց Ռօբէրը, փոքր ինչ յոնքերը կնճռելով: Երդվում եմ սուրբ Դիոնէսիոսի անունով, որ այս հրաշք է: Երևի, սիրելիս, շատ հաւանեցիր Փարիզը: Ես սկսում էի կարծել, որ դաւ արդէն թագաւորի

մօտ պտշտօն էիր գտել կամ գնացել էիր արդարոց բնակարան:

— Այո՛, ձերդ բարձրութիւն, պատասխանեց դը-Մօնսը նուազ ձայնով, յիրաւի, ես անարժան մեղաւորս, քիչ էր մնացել, որ գնայի արդարոց բնակարանը:

— Ինչպէս, հիւանդ էիր, հարցրեց Ռօբէրը:

— Միթէ կարելի՞ է հարցնել այդ ինձանից: Ես կարծում էի, որ իմ դողդոջուն անդամներս և իմ մեռելատիպ դեղին երեսս ցոյց են տալիս իմ դրութիւնը:

— Ուղիղ է, երեսդ.... ո՛հ խեղճ: Դու դեղին ես ինչպէս Ղազարոսի մեղրամօմի արձանը. առաջ ինձ թուեցաւ թէ սպիտակ ներկ ես քսել երեսիդ:

— Այո՛, մահու ներկ, խղճալի ձայնով ասաց դը-Մօնսը: Ո՛հ, նզոված Փարիզ. նորա փողոցների ցեխից և նորա Սէնի ճահճային ափերից ես ստացայ ամենասաստիկ տենդացաւ, որը քիչ էր մնացել հնձէր ինձ ծաղիկ հասակումս: Թոյլ տուէք ինձ նստել, ձերդ բարձրութիւն. ոտներս դողում են ինչպէս եղէգն:

Նստիր, նստիր, ասաց Ռօբէրը, ցոյց տալով աթոռը: Տեսնում եմ, որ դու շատ թոյլ ես: Բայց մեկնիր ինձ մի բան: Երբ ես կորցրի համբերութիւնս սպասելով բեզ, նամակ գրեցի Փարիզ մի քանի բարեկամներին և մի քանի պալատականներին, որ մի տեղեկութիւն հաղորդէին ինձ քո մասին. բայց դուրս եկաւ, որ նոցանից ոչ ոք ոչ տեսել էր բեզ և ոչ լսել քո մասին:

— Հասկանալի է, որ ոչ ոք ոչ տեսել է ինձ և ոչ լսել մի բան իմ մասին: Միթէ դուք կարծում էք, ձերդ բարձրութիւն, որ եթէ Փարիզում իմանային, որ ես գնացել էի այնտեղ փող գտնելու ձեզ համար, կարող էի գրաւել այդ փողը յիսուն տոկոսից պակաս: Պեղոպոնէսի ապագայ իշխան.— որպիսի գիւտ իսրայէլացի վաշխառուների համար: Ո՛հ, ես ծածկւում էի այնտեղ կեղծ անունով:

— Ա՛խ, որպիսի գեղեցիկ միտք: Բայց ի՞նչ անուն էիր կրում դու այնտեղ:

— Ի՞նչ անուն էի կրում: Ո՛հ, ես կոչվում էի.... Այո՛, ես կոչւում էի Մօնէլ դը-Մօնֆօր:

— Այո՛ այժմ ես հասկանում եմ թէ ինչո՞ւ ոչ ոք

ուչինչ չգիտէր բո Փարիզում լինելու մասին: Բայց անուանըդ փոփոխութիւնը և Փարիզի մէջ երկար մնալդ գոնէ որ-
ւիցէ հետեանքի հասցըին բեզ:

— Հետեանքն էր ութը հազար ոսկի:

— Ինչ ես ասում, բացականչեց Ռօբէրը և նորա աչ-
քերը փայլեցան:

Եւ երախտագիտութեան զգացմունքով յափշտակուած
նա բռնեց Մատիօ երկու ձեռքը: Երիտասարդ Շամպլիտը
դեռ երբէք իւր ձեռքին պոչպիսի գումար չէր ունեցել:

— Բայց երևի թէ, սկսեց նա, չափաւորելով իւր ու-
գեղութիւնը, դու փոխ ես առել այդ գումարը քառա-
սո՞ւն կամ յիսո՞ւն տոկոսով: Այդ նոր իշխանութիւնս կաղ-
բատացնէ ինձ առաջ քան թէ կհարստացնէ:

— Ո՛հ, ինչպէս դողում են ոտներս, ասաց Դը-Մօնսը:
Երբ ես մաքառում էի մահու հետ, միւսնոյն ժամանակ ես
մաքառում էի և վաշխառուների հետ: Վերջ ի վերջոյ ես
յաղթեցի և մէկին, և միւսին: Առաջ ջհուդները պահան-
ջեցին յիսուն տոկոս, իսկ ես առաջարկեցի նոցա տասնե-
հինգ — համաձայնութիւնը չկայացաւ: Երկու շաբաթից յե-
տոյ նորա իջան քառասունին, իսկ ես տասներկուսին — մենք
դարձեալ չկարողացանք համաձայնուիլ: Ելի մի երկու շա-
բաթից յետոյ ջհուդները իջեցրին երեսունին, իսկ ես տա-
սից աւելի չտուի: Վերջապէս, սպասելով դարձեալ երկու
շաբաթ, վաշխառուները առաջարկեցին ինձ փողը քսան տո-
կոսով, իսկ ես խօսք բացի միայն ութի մասին: Վերջ ի
վերջոյ, ջհուդները տեսան, որ գործը գնում է նոցա հա-
մար ֆրասակար կերպով: Իսկ ես իմ կողմից տեսայ, որ
բանազնացութեանց մէջ կորցրել եմ ամիս ու կէս: Մենք հա-
մաձայնուեցանք տասը տոկոսով:

— Տասը տոկոսով, գոչեց Ռօբէրը ուրախութիւնից,
փարուելով Մատիօ դը-Մօնսի վզով: Սիրելի՛ս, աւելացրեց
նա, երբ ես կհասնեմ Պելուպոնէս, բեզ կամ ամբողջ իշ-
խանութեան կալուածքներից ամենալաւը: Ամենից առաջ բե՛զ
թոյլ կամ ընարութիւն անել:

— Ո՛հ, ձերդ բարձրութիւն: Իմ միակ ցանկութիւնն է
որքան կարելի է շուտով տեսնել ձեզ ձեր հպատակների
մէջ:

—Դու ինձ մատուցիր խիստ մեծ ծառայութիւն, իմ բարի Մատիօ, և այնպէս ի դէպ, այնպէս լաւ ժամանակ: Ես արդէն վճռել էի գնալ առանց քեզ սպասելու, եթէ դու չվերադառնայիր էլի մի շաբաթ. ձմեռը հեռու չէ: Բայց երեկ տեղեկութիւն ստացայ Պելոպոնէսից: Ելլադայի իշխանի աները այժմ Վիլլարդուինի մօտն է: Դու գիտես, որ նա առաջարկել էր իւր աղջիկը ինձ կնութեան: Պետրալիֆասը հաղորդում է ինձ, որ Պելոպոնէսի կուսակալը գուցէ յօժար կամքով տուր չտայ ինձ իւր տեղը: Երկիւղ կրելով նորանից, Պետրալիֆասը աշխատում է յորդորել յոյներին անցնել իմ կողմը. բայց նա կարծում է որ՝ և ես պէտք է հասնեմ այնտեղ այնպիսի զօրութեամբ, որը կարողանար աղդել յարգանք և երկիւղ:

—Այդ աները, ինչպէս երևում է, խոհեմ և խելացի մարդ է. նորա խորհուրդը հեանալի է, և բարեբախտաբար դա այժմ ձեզ համար դիւրակատար է. այժմ դուք ունիք փող: Իմ կարծիքով, պէտք չէ ժամանակ կորցնել և այս օրից իսկ հարկաւոր է զօրք կազմել:

—Այս օրից ի՞սկ, այս ըոպէից ի՞սկ, և քեզ եմ յանձնում ժողովել յիսուն ձիաւոր, նիզակներով զինաւորուած, և յիսուն հեաւակ զինուոր:

Այդ խօսակցութիւնից յետոյ Մատիօն գտնուում էր մշտական հոգսերի մէջ. նորա գործունէութիւնը անխոնջ էր:

Նա միշտ շարժողութեան մէջ էր. վազվազում էր ամեն կողմ, առնում էր զէնք, գնում էր ձիեր, վարձում էր զինուորներ: Բայց նա այնպէս խիստ էր ընտրութեան մէջ, այնպիսի ուշադրութիւն էր դարձնում յատկութեանց վերայ, երկրորդական բան համարելով քանակութիւնը, որ առաւօտը հաւանած ձին երեկոյին անպիտան էր համարում, և երեկ ընդունած զինուորին այսօր ջնջում էր ցուցակից:

Ցասներկու օրից յետոյ, Ռօբէրը, կանգնած պատուհանի մօտ, բաւականութեամբ ցոյց էր տալիս նօսնին Մատիօի վերայ, որ անցնում էր բակով երեք նոր վարձած զինուորների հետ, որոնք երեւում էին սաղաւարտի, զրահի և զէնքի ծանրութիւնից: Նօսնը փոքր ինչ նախանձում էր այն հաւատընծայութեան, որ Ռօբէրը ցոյց էր տալիս Մատիօին:

— Իմ հայրենիքում, ասաց Նօննը, պատմում են, որ երբեմն մի կին կար, որ հիանալի կերպով գործում էր կըտաւ: Բայց նա ունէր մի զարմանալի հիւանդութիւն—ինչ որ ցերեկը գործում էր, գիշերը բոլորը բանդում էր: Այդպէսով նա միշտ զբաղուած էր գործով, բայց գործը առաջ էր գնում: Ինչ թւում է, որ ձեր զօրքի ժողովելը կատարւում է գրեթէ նոյն արագութեամբ, ինչպէս գործւում էր գեղեցիկ Պենէլոպէի կտաւը:

— Նօն, պատասխանեց Ռօբէրը, ես նկատում եմ, որ դուք չէք սիրում Մատիօ Դը-Մօնսին:

— Գուցէ: Բայց այն, ինչ որ ասում եմ ձեզ, կատարեալ ճշմարտութիւն է: Ահա անցաւ արդէն 12 օր, ուրեմն ձմեռը և նորա հետ կապուած բոլոր վտանգները ճանապարհորդութեան համար մօտեցան 12 օրով: Սակայն, Դը-Մօնսը պատրաստ է:

— Ի՞նչպէս, դուք կամենում էք, որ 12 օրում զինուորուած պատրաստ լինի մի ամբողջ գունդ զօրք:

— Հաւատացնում եմ ձեզ, ձերդ բարձրութիւն, այդ միջոցում նա կարող էր կազմել մի խաչակիր արշաւանք:

— Այդ նշանակում է պահանջել անկարելի բան:

— Չգիտեմ, պատասխանեց Նօննը: Բայց սարերը ծածկվում են ձնով և ալեկոծութիւնները արդէն սկսվում են ծովի վրայ: Բացի սորանից՝ Պելոպոնէսում ես լսեցի, որ ձեր հօրեղբայրը իբր խոստացել է Վիլլարդուինին իշխանութիւնը, եթէ չի ուղարկի իւր յաջորդին մինչև գարունը:

— Ի՞նչ էք ասում, գոչեց Ռօբէրը. ուղի՞շ է այդ արդեօք:

— Չգիտեմ ուղիղ է թէ ոչ, բայց այնուամենայնիւ այդ բանի մասին խօսում էին այնտեղ: Եւ եթէ ուղիղ էլ չլինի, ձերդ բարձրութիւնը ոչինչ չի կորցնի փոքր ինչ աւելի շուտ հասնելով իւր երկիրը: Իսկ եթէ ուղիղ է,— ձեր օգուտը մեծ կլինի:

— Ո՛հ, ի հարկէ, ի հարկէ, ասաց Ռօբէրը, շփոթուած բայելով սենեակի մէջ: Եթէ այդպէս է—այդ ուրիշ բան է: Ես հաւատացած եմ սակայն, որ իմ թիկնապահները դեռ ևս պատրաստ չեն:

Ռօբէրը ձայն տուեց իւր պալատականներին մէկին և պատուիրեց կանչել Դը-Մօնսին:

— Եթէ նոքա պատրաստ չեն, աւելացրեց Ռօբէրը, ի՞նչ պէս էք կարծում, կարո՞ղ ենք ճանապարհ ընկնել չսպասելով նոցա:

— Ինչպէս և լինի, պատասխանեց Նօննը, փոխանակ այստեղ սպասելու մինչև գարունը ամբողջ զօրքին, լաւ է գնալ այժմ իսկոյն, մինչև անգամ մին միայնակ:

— Այո՛, ի հարկէ, ասաց Ռօբէրը, պատասխանելով աւելի իւր մտքերին, քան թէ իւր խօսակցի ասածներին: — Եթէ այդ ուղիղ է, մեզ պէտք չէ ուշանալ: Գնում ենք, գնում ենք... Ցեսնենք ի՞նչ կասէ մեզ Դը-Մօնսը:

— Ի՞նչպէս են ընթանում մեր պատրաստութիւնները, սիրելի Մատիօ:

— Հաւատացնում եմ ձեզ, որ անկարելի է կատարել բոլոր գործերը մի օրում, պատասխանեց Նա. բայց և այնպէս ամեն բանը գնում է հսկայական քայլերով: Յոյս ունիմ, որ շուտով բոլորովին պատրաստ կլինինք: Ընտրութիւնը շատ դժուար է: Զինագործները ոչինչ չեն հասկանում իւրեանց արուեստի մէջ ամենքը խորգախ են և խաբեբայ, արժան էր կախ տալ նոցա: Երեկ երեկոյին գնեցի երեք ձի, այսօր նայում եմ — մէկը կոյր է, միւսը քոռացած, երրորդը միասուլած ջրից: Ես էլ վերադարձի նոցա իւրեանց տէրերին, տալով և հարիւրական զարկ փայտով, իբրև յաւելուած:

— Ա՛խ, ասաց Ռօբէրը, ահա՛ թէ ինչու համար Նօննը ասում է, թէ դու նման ես մի նորան, ծանօթ կնոջ, որ ցերեկը կտաւ է գործում, իսկ գիշերը քանդում է:

— Ես հանաք էի անում, ասաց Նօննը, կարմրելով:

— Ճշմարիտ է, պատասխանեց դը-Մօնսը, նոյնպէս կարմրելով. — ես շատ խիստ եմ ընտրութեան մէջ, կազմելով մեր թիկնապահ գունդը: Ես ցանկանում եմ որ զօրքը արժանի լինէր ուղեկցել ձերգ բարձրութեան: Ես չեմ կամենում ճանապարհ հանել ձեզ կաղ զինուորներով կոյր ձիերի վերայ:

— Նօննը ասում է, թէ փոխանակ սպասելու զօրքի կազմելուն, աւելի լաւ է, որ գնանք առանց թիկնապահների:

— Ինչ թւում է թէ՛ պարոն Նոննը շատ է շտապում: Երևի նա կամենում է, որ դուք անցնէք ամբողջ Եւրոպայով ինչպէս մի բախտախնդիր ոմն: Մի՞թէ նա կամենում է, որ դուք հասնէք ձեր երկիրը և անձնատուր լինիք ձեր հաստակներին, սպասելով թէ՛. — կարեհաճի՞ն արդեօք նորա ընդունել ձեզ կամ դուրս անել:

— Բայց, գիտե՞ս դու արդեօք թէ ի՞նչ է լսել Նոննը Պելյոպոնէսում, ասաց Ռոբէրը: Եթէ ես մինչև գարունը չեմ հասնի այնտեղ, իմ հօրեղբօր խոստմունքին համաձայն, իշխանութիւնը կդառնայ Վիլարդուփին սեփականութիւն:

— Առա՛կներ, գոչեց Դը-Մօնսը, փոքր ինչ դեղնելով և հազելով: Յայտնի բան է առա՛կներ, միթէ այդ կարելի է:

— Ինչ էլ նորնպէս անկարելի է թւում: Բայց, ինչպէս Նոնն է ասում, եթէ մենք կհասնենք Պելյոպոնէս աւելի շուտ, դորանով ոչինչ չենք կորցնի, իսկ եթէ կհասնենք շատ ուշ — կարող ենք ամսոտալ: Ուստի ես կերթամ մենակ:

— Ես բոլորովին համաձայն եմ պարոն Նոննի կարծիքի հետ, ասաց Մատիօն, նկատելով թէ, որ կողմից է փրչում քամին: — Այո, ի հարկէ, ձերդ բարձրութիւնը պէտք է ճանապարհ ընկնի, և որքան աւելի շուտ, այնքան աւելի լաւ: Գնալ առանց թիկնապահ զօրքի, իմ կարծիքով, մեծ սխալմունք և մեծ անբախտութիւն կլինէր: Մենք կմանենք մի երկիր, որը գուցէ թշնամի է մեզ, ուր հարկաւոր էր երևալ ձեզ հզօր դիրքով, որը կարող լինէր երկիւղ ազդել: Մենք կանցնենք մեղ բարեկամ երկրներով, ուր դուք պէտք է երևաք արժանաւոր կերպով, որպէս զի յարգանք ազդէք:

— Բայց այնուամենայնիւ մի տեղ հասնելու համար հարկաւոր է ճանապարհ ընկնել, ասաց Նոննը:

— Ես էլ մեկնոյն եմ ասում, պատասխանեց Դը-Մօնսը: Որքան և շատ հարկաւոր լինէր թիկնապահ զօրքը, ես կառաջարկէի չսպասել նորան, եթէ նա չլինէր պատրաստ: Բայց բարեբախտաբար....

— Ելինի՞ արդեօք մի շաբաթից յետոյ, հարցրեց Ռոբէրը:

— Երեք օրից յետոյ, պատասխանեց Դը-Մօնսը:

— Ուրեմն մենք կերթանք չորս օրից յետոյ:

— Եւ եթէ եղանակը բարեյաջող կլինի, ասաց Դը-Մօնսը, քսան օրից յետոյ մենք Պելուպոնէսում կլինինք:

— Բայց եթէ եղանակը անյաջող կլինի, նկատեց Նօն-նը, որ սիրում էր միշտ հակաձառել Դը-Մօնսին, — իսկ ձմերային ժամանակի պատճառով պէտք է ենթադրել այդ, — մենք կհասնենք միայն երեք ամսից յետոյ:

— Ո՛հ, գոչեց Ռօբէրը, ես չեմ կամենում ենթարկել իմ անձս այդպիսի վտանգին և ամենևին տրամադրուածիւն չունիմ մաքառել ալիքների հետ ամբողջ ձմեռը: Ո՞րքան ժամանակ է հարկաւոր ցամաքով Պելուպոնէս հասնելու համար:

— Ցասնահինգ օր մինչև Վենետիկ, իսկ պնտեղից պը-նուամենայնիւ կհարկաւորի դնալ ծովով, պատասխանեց Դը-Մօնսը:

— Ո՛ր ծովով, ասաց Նօննը: Ի՞նչ է Ադրիատիք ծովը — մեծ նաւահանգիստ: Ձմեռը այնտեղ փչում է միշտ հիւսիսային հողմը: Վենետիկից մինչև Մօրէ կարելի է հասնել մի երկու շաբաթում:

— Իսկ ցամաքային ճանապարհը վտանգաւոր չէ, հարցրեց ապագայ իշխանը:

— Սովորյալում մենք պէտք է անցնենք Ալպեան լեռների վրայով, ասաց Դը Մօնսը:

— Ալպերի վրայով: Բայց ի՞նչ են Ալպերը, գոչեց Նօննը, — լեռներ, որպէս և ուրիշ լեռները: Իսկապէս, միշտ բարձրանում ես սարը. Ալպերը անմառաչելի չեն և լաւ ճանապարհներ ունին: Գուցէ նոցա վերայ կլինի ոչ սակաւ ձիւն, բայց դա ինչ արգելք է: Մենք ունինք զինուորներ, նոքա կմաքրեն ճանապարհը:

— Ես էլ այդպէս եմ կարծում, ասաց Ռօբէրը:

— Եթէ դուք էլ միւսնոյն կարծիքի եք, ես ոչինչ չեմ կարող ասել դորա դէմ, ասաց Դը Մօնսը: Մանաւանդ որ ճանապարհը Վենետիկի վրայով ներկայացնում է նաև երկու մեծ յարմարութիւն: Առաջին՝ դուք բարեկամակոն յարաբերութիւններ կկապէք Դօժի հետ, որ և ձեզ հարկաւոր է, երբ կսկսէք վարել իշխանութիւնը: Երկրորդ՝ Վե-

նեակում կարելի է գտնել լաւ նաւեր, որոնք արագութեամբ կհասնեն Պելոպոնէս:

— Ուրեմի, վիճակը ձգած է, գոչեց Ռօբէրը: Չորս օրից յետոյ մենք գնում ենք ցամաքով: Ուստի պատրաստ կացէք ճանապարհ ընկնելու համար:

— Ես բոլորովին պատրաստ եմ, ասաց Մատիօն, իսկ զինուորները պատրաստ կլինին երեք օրից յետոյ:

— Գնալով Դը-Մօնսը մտածեց.

— Քսան և ութը օր յափշտակուած է և չորս օր էլ գրպանում կայ. մնում է հարկւրուերեսուն: Բայց ինչ որ դոցա է վերաբերում... է՛հ, Աստուած ողորմած է:

8

ՌՕՐԷԻ ԴԸ-ՇԱՄՊԼԻՑԻ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ:

Ճանապարհ ընկնելը կատարուեցաւ յիրաւի նշանակած օրը, — նոյեմբերի երեքին:

Մի անգամ ճանապարհ ընկնելով, Ռօբէրը սաստիկ շտապում էր. նա շատ վայրանում էր հանդիպելով ուշանալու դէպքերին, որ պատահում էին Դը-Մօնսի ձեռքով պատրաստած թիկնապահ զօրքի պատճառով: Մին հետեակ զինուորները, ձանձրացած ճանապարհից, յետ էին մնում. մին՝ ձիերը կորցնում էին իւրեանց պայտերը (նալերը). շատ անգամ հարկաւորում էր նորոգել մինչև անգամ ձիու ամբողջ սարքը: Բայց այնուամենայնիւ Դը Մօնսը կարողանում էր շուտով կարգի բերել այդ բոլորը, այնպէս, որ հասան Սալօեա, Ալպերի մօտ, ութ օրից յետոյ:

Այդտեղ որոշած էր հանգստանալ մի օր, և այդ կարճատև հանգստութեան ժամանակ մտադրութիւն կար ժողովել հարկաւոր տեղեկութիւններ սարերի վրայով անցնելու մասին:

Բայց ժողոված տեղեկութիւնները շատ միտթարական չէին: Ճանապարհները անանցանելի էին, չորս կանգուն ձիւնով ծածկած:

— Այդ բոլորը չափազանցութիւններ են, գոչեց Դը-Մօնսը: Հեռուից ամեն բան խոշոր է երևում. բանի խոր է

ձիւնը, պնքան պինդ էւ Հօ չենք կարող սպասել մինչև յուլիս ամիսը երբ կհալուի ձիւնը: Ես հաւատացած եմ, որ մենք կարող ենք անցնել: Ո՞վ է մեզ արգելում փորձել: Եւ վերջապէս մեզ ուրիշ ծար էլ չէ մնում:

Այդ բաջալերող խօսքերը ակորժելի էին Ռօբէրին, որովհետև բոլորովին համաձայն էին նորա սեփական մտքերին: Ուստի հետևեալ օրը նոքա սկսեցին բարձրանալ սարը: Բայց կէս ժամից յետոյ նոքա արդէն ստիպուած էին կանգ առնել. երեք առաջնորդող ձիաւորների ձիերը թաղուեցան ձիւնի մէջ: Չորս ժամ հարկաւորեցաւ մինչև որ հանեցին նոցա և աղատեցին անխուսափելի մահից:

Ճանապարհորդները շուտով համոզուեցան, որ անհնարին էր անգամ մի բայլ առաջ գնալ այդ ճանապարհով: Նոցա առաջև ձիւնը դիզուած էր բարձր բլուրներով, իսկ նոցա գլխի վերայ բարձր լեռները հասնում էին մինչև ամպերը ինչպէս բիւրեղի բուրգեր: Ստիպուեցան ամբողջ օրը մնալ մի տեղում և յետոյ վերադառնալ երեկուան իջևանը: Միւս օրը նոր փորձերը ցոյց տուին, որ ուրիշ ճանապարհներն աւելի անանցանելի էին, և բացի դորանից՝ աւելի վրտանգաւոր, որովհետև անցնում էին ձորերով, որոց ակերը, ձիւնով ծածկուած լինելով խառնուում էին ճանապարհի հետ:

Գործեալ մի օր կորաւ:

Երեկոյին խորհուրդ կազմեցին, և դը-Մօնսը առաջարկեց քերել ձիւնը: Բայց զինուորների նիզակները բաւական չեղան այդ գործի համար. հարկաւոր էին թիեր: Հետևեալ օրը անցաւ թիեր պտուելու մէջ մերձակայ գիւղերում: Գործը շարունակուում էր երկու օր և միայն երկրորդ օրը երեկոյեան ամենավտանգաւոր տեղերը փոքր ինչ յարմարութիւն ստացան անցնելու համար: Աճուեցին՝ առաջ գնալ հետևեալ օրը:

Տարաբախտաբար, գիշերը ձիւն եկաւ և այն տեղերում, ուր չորս կանգուն ձիւն կար, այժմ վեց կանգուն էր:

Ճանապարհորդների յուսահատութիւնը աննկարագրելի էր: Ամբողջ հետևեալ օրը անցաւ խորհրդակցութեանց մէջ. ընդունում էին և մերժում մին միւսի յետևից միմեանց ամենահակառակ կարծիքները:

—Ա՛խ, երանի ինձ լսէիք, ասում էր դը-Մօնսը, աչքերը երկինք բարձրացնելով: Եթէ ձերդ բարձրութիւնը ընտրէր ծովային ճանապարհը, այժմ, գուցէ, մենք արդէն Պելոպոնէսում լինէինք:

Ռօբէրը ճանում էր իւր վրանի մէջ արագ բայելով: Վերջապէս նա կանգնեցաւ դը-Մօնսի առջև:

—Ծովային ճանապարհը, գոչեց նա: Այո, իզուր չը գնացինք ծովով: Այնտեղ գտնէ չես հանդիպի այնպիսի յանդուգն սարերին, որ հպարտ բարձրանում են առջևդ, ծաղրում են ջանքերդ և ստիպում ամբողջ ամիսներով կանգնած մնալ իւրեանց առջև, ձեռքերը կցած, անգործ: Փոխանակ մնալու այստեղ մինչև ի կատարած աշխարհի, ես առաջարկում եմ, լաւ է վերադառնալ և գնալ ծովով: Դուք ի՞նչ կասէք, պարոններ:

Ոչ որ չհամաձայնուեց այդ կարծիքի հետ: Բայց երբ առաջարկուեցաւ ամեն մէկին յայտնել մի ուրիշ կարծիք, ամենքը լուռ մնացին:

—Ուրեմն, վաղն իսկ մենք կվերադառնանք, ասաց Ռօբէրը, և կհասնենք աւելի մօտիկ նաւահանգստին: Երբ մարդս գնում է, գտնէ յոյս կայ տեղ հասնելու. իսկ երբ կանգնած ես մի տեղում՝ այդ յոյսն էլ կորչում է:

Բայց միւս օրը եղանակը հիանալի էր, երկինքը պարզ, արեգակը բաւական տաքացնում էր, քամին փչում էր հարաւից և ձիւնը հալել էր սկսում: Փոքրիկ բանակը ոգեւորուեցաւ. էլի մի այդպիսի օր—և կարելի կլինէր առաջ գնալ:

Եւ յիրաւի լաւ եղանակը շարունակվում էր, և երրորդ օրը նորից սկսեցին սարը բարձրանալ: Ձիւնն աւելի կակուղ էր և շատ տեղերում հալում էր, կազմելով վրասակներ և հեղեղներ:

Կէսօրից յետոյ, երբ փոքր կարաւանը գնում էր սարի վերայ, բարձր տեղում, յանկարծ լսուեցաւ գլխի վերայ կարծես ասպի երկարատե գողոց: Կարծես թէ ամբողջ սարը դողաց, և շուտով ձիւնի ահագին հոսանքը, սարսափելի աղմուկով և ճայթմունքով, իջաւ և ծածկեց բոլոր ճանապարհը, որը անցել էին մեր ճանապարհորդները: Եթէ

տասը ընկերացիներ շատ արագ, ինքնուրույն և իւր ուղեկիցները թողնելով կ'անցնէին ձիւնի տակ:

Սարսափած, ճանապարհորդները շտապեցին քայլերը, լուռ. նոցա աչքերը անգիտակցաբար ուղղուած էին նոցա գլխին բարձրացող սպիտակ գագաթների վերայ, նոքա կարծում էին, որ այդ գագաթները ահա իսկոյն փուլ կ'առն իւրեանց վերայ:

Երեկոյեան դէմ նոքա հասան մի փոքր հովիտ, ուր կանգնած էին, գրեթէ բոլորովին ձիւնի մէջ թաղուած, Ալպեան հովիտների երեք չորս խրճիթը: Այդտեղ ճանապարհորդները գիշերեցին, մտադիր լինելով շարունակել ճանապարհը միւս օրը արեգակի ծագելուց առաջ: Բայց հովիտները հաւատացնում էին, որ այդ մտադրութիւնը անիրագործելի է, որովհետեւ ձիւնի ընկած հոսանքները բոլորովին խափանել են բոլոր ճանապարհները:

— Առ հասարակ, ասաց լեռնականներից մէկը, այստեղի ճանապարհը շատ դժուար է ամբողջ ձմեռը: Երբ ձիւն է գալիս, ճանապարհները անանցանելի են դառնում. իսկ երբ եղանակը տաքանում է, սարերից ընկնում են ձիւնի ահագին կոյտեր, որ կարող են թաղել իւրեանց տակ հազարաւոր մարդիկ: Մենք ինքներս փակուում ենք այս խրճիթների մէջ մի քանի ամսի պաշարով և շատ քիչ ենք դուրս գալի տանից մինչև ծիծեռնակների գալը:

— Բայց ե՞րբ են գալի ծիծեռնակները:

— Մարտին:

Ամենքը սարսափեցին:

— Յուսահատութիւն, գոչեց դը-Մօնսը: Ամբողջ երեք ամիս մնալ այս նզոված տեղում: Ա՛խ, երանի՜ ինձ լսէիք: Եթէ մենք գնայինք ծովով:

— Երեք ամիս, ես չեմ մնայ այստեղ մինչև անգամ երեք օր, ասաց Ռօբերը:

— Եթէ հնարք լինէր, մենք այստեղ երեք ժամ անգամ չէինք մնայ, ասաց դը-Մօնսը: Եւ յիրաւի, որ այս ձմեռային թագաւորութեան մէջ շատ ուրախ չէ կեանքը: Բայց ամենից առաջ հարկաւոր է հոգալ, որ ձերդ բարձրութիւնը չենթարկուի որևիցէ վտանգի, եթէ մենք ստիպուած լինէինք մնալ Ալպերի ձիւնի տակ մինչև անգամ ամ-

բողջ կէս տարի: Առ ժամանակ մենք բաւական պաշար ունինք, բայց ինձ թւում է որ՝ ձերդ բարձրութեան պէտք չէ անդգոյշ լինել: Մօրէի ամենագլխաւոր ցանկութիւնն է, իհարկէ, որ դուք հասնէք այնտեղ ողջ և անփնաս:

Ռօբէրը գոչում էր և մոռնում յուսահատութիւնից. Նոննը հառաչում էր. բայց ոչ գոռում գոչումը, ոչ հառաչանքը չէին կարող դէպի լաւը փոխել նոցա ողբալի դժբութիւնը:

Երեք օր նստած էին նոքա ինչպէս պաշարեալներ: Զորքորդ օրը, Նոննի ստիպմամբ շարունակեցին ճանապարհը: Նոննը, կարծես թէ, միայն մի նպատակ ունէր— հասնել տեղը, իսկ արգելքների և վտանգների մասին չէր մտածում անգամ:

Հովիւներից ամենավատահները յանձնառու եղան առաջնորդել նոցա: Ամեն բայլի վերայ առաջ էին գալիս նոր վտանգներ, դժուարութիւններ, և արգելքներ: Շատ անգամ ստիպուած էին լինում բաժնորվ մաքրել ճանապարհը, երբեմն երբեմն լսում էին ամպի գոռոցի նման ձայներ— ձիւնի հոսանքներ էին թափւում մերձակայ ձորերի մէջ: Պատահում էր նոյնպէս մեր ճանապարհորդներին ամբողջ օրեր անցնել լեռնային խրճիթների մէջ, կամ վրաններ բանալ խոր ձորերում:

Շամպլիտի ուղեկիցները բաժանւում էին երկու կուսակցութեան. մէկը աւելի գերադաս էր համարում ճանապարհորդութեան ապահովութիւնը քան թէ արագութիւնը. այդ կուսակցութեան հետ միացաւ դեմօնսը, և գուցէ նա իսկ էր դորա շարժողը: Միւս կուսակցութիւնը գերադաս էր համարում արագութիւնը և չէր կամենում ուշադրութիւն դարձնել վտանգների վերայ. այդ երկրորդ կուսակցութեան պարագլուխն էր Նոննը: Ռօբէրը փոփոխաբար հակուում էր մերթ մին, մերթ միւս կուսակցութեան կողմը և հաւասարակշռութիւն էր պահում նոցա մէջ:

Վերջապէս, տասնօրեայ ձանձրալի ճանապարհորդութիւնից յետոյ նոքա հասան սարի գագաթը, որտեղից կարելի էր տեսնել հովիտների զմայլելի տեսարանը, ուր նուազող ձմեռն արդէն քացում էր իւր գիրկը գարնան համար, ուր բամբին աւելի տաք էր, և նորաբողբոյ բուսականու-

Թիւնը վիճում էր անհետացող ձիւնի հետ: Ճանապարհորդները ուրախ և ոգւերով լի իջնում էին Ալպեան սարերից: Ուրախութիւնը և անհամբերութիւնը սիրտ էին բաբախեցնում: Այդ օրը թւում էր փրկութեան օր:

Միայն դը-Մօնսը ինչ որ համարում էր մասնորոշ և քրթնող էր քթի տակ:

— Այս նօնը կարծես թէ դիւահար է: Եթէ սա չլինէր, մենք մինչև այսօր նստած կլինէինք գեղեցիկ ալպեան հովիտում, անմեղ հովիւների հիւրասէր յարկի տակ, սպասելով ծիծեռների առաջին ճովողելուն: Ալպերի վերա, էի հիմնում ես իմ լաւագոյն յոյսերս, բայց Ալպերը ահա մնացին մեր ետևից: Դեռ ևս հարիւր օր կայ: Հարիւր օր, այսինքն՝ երեք ամիս և տասը օր: — Դէ, սիրելի Վիլլարդուին, ես շատ վախենում եմ...

Եւ դը-Մօնսը մտածումների մէջ ընկաւ: Այդ միջոցին նորա մօտից անցնում էր Ռօբէրը:

— Ձերդ բարձրութիւն, ասաց դը-Մօնսը, այժմ կարելի է ասել, որ մենք արդէն Վենետիկում ենք. ոչ մի բան չէ կարող մեզ արգելել հասնել այնտեղ մի շաբաթից յետոյ: Ուստի հարկաւոր է մարդ ուղարկել առաջուց Վենետիկ հասարակապետութեան զգուշութեամբ տեղեկութիւն տալու համար մեր գնալու մասին: Ապա թէ ոչ՝ կարող են և ծուռը մեկնութիւն տալ այսբան զինուորներով գնալուն:

— Ուղիղ ես ասում, ասաց Ռօբէրը, այդ անպատճառ հարկաւոր է: Բայց ո՞ւմ ուղարկել... բեզ, Մաթիօ, — Վենետիկը բեզ լաւ ծանօթ է: Ցանկանո՞ւմ ես արդեօք յանձն առնել այս յանձնարարութիւնը:

— Ես միշտ պատրաստ եմ ծառայել ձերդ բարձրութեան, պատասխանեց դը-Մօնսը, և չսպասելով նոր կարգադրութիւններին, նա մարակեց իւր ձին և վազեց առաջ:

Մի շաբաթից յետոյ Պելլոպոնէսի ապագայ իշխանը իւր ուղեկիցներով հասաւ Վենետիկ:

Երեք մղոն բաղաբից դուրս ընդ առաջ եկաւ նորան հրաւիրակ դեսպանը դը-Մօնսի հետ միասին: Դեսպանը յանձնեց Ռօբէրին Դօժի նամակը, շնորհաւորեց յաջողութեամբ ժամանելը և հրաւիրեց մուտք գործել բաղաբ:

Մի երկու ժամից յետոյ ճանապարհորդներին գիմաւորեց

մի գունդ հեծելազորք: Գնդապետը իջաւ ձիուց, յարգանքով ողջունեց Ռօբէրին, յայտնեց, որ ինքը Վենետիկի քաղաքապետն է և հրաման է ստացել Դոմից ընդունել քաղաքի մէջ նորին բարձրութիւնը:

Ռօբէրը յայտնեց իւր շնորհակալութիւնը Դոմիին այդպիսի ուշադրութեան և հիւրասիրութեան համար, խնդրեց քաղաքապետից ձի նստել և շարունակեցին ճանապարհը: Քաղաքապետը հրաւիրեց Ռօբէրին իւր գիւղը համեստ ճաշի, և նա ընդունեց հրաւերը:

Նոքա մօտեցան մի մեծաշուք պալատին, ընդարձակ և հոյակապ պարտէզով: Բաղմաթիւ երևելի ասպետները ըսպասուով էին այնտեղ ֆրանսիական իշխանին: Ընդունելութեան և ծանօթողական ներկայացման հանդէսը շարունակուեցաւ երկու երեք ժամ: Յետոյ իշխանին տարան առանձին սենեակ հանգստանալու:

Յետոյ նստեցան ճաշի, որ շատ փառաւոր էր ինքնըստ ինքեան և աւելի ևս ճանապարհորդների համար, որ այնքան ժամանակ թափառում էին Ալպեան լեռների ձիւնի մէջ: Ծաշը տեւեց մինչև երեկոյ. և երբ մթնեց, հիանալի ճրագալոյցը լուսաւորեց քաղաքապետի տունը և պարտէզը: Կէս գիշերին հիւրերը ցրուեցան և քաղաքապետը ներկայացաւ Ռօբէրին նորին բարձրութեան պատուէրները ստանալու համար հետևեալ աւուր մասին: Ռօբէրը սրտագին շնորհակալութիւն մատոյց նորան և յայտնեց, որ ցանկանում է հետևեալ իսկ առաւօտը մտնել Վենետիկ և առանց յետաձգութեան գնալ Պելոպոնէս: Քաղաքապետը յարգանքով գլուխ տուեց և դուրս գնաց:

Հետևեալ օրը, Ռօբէրը շորերը հագնելուց յետոյ իսկոյն պահանջեց մի նաւակ նեղուցը անցնելու համար: Քաղաքապետը ներկայացաւ և յայտնեց, որ նաւը պատրաստ է և իշխանը կարող է նաւ մտնել մի թեթիւ նախաճաշ վայելելուց. յետոյ: Այդ առաջարկութիւնը այնպէս քաղաքավարի էր և այնպէս յարմար, որ Ռօբէրը ընդունեց յօժարութեամբ:

Համեստ նախաճաշը կազմած էր տարուայ եղանակի ամենահազուադիւտ նիւթերից. մանաւանդ առատութեամբ հոսում էր հիանալի կիպրոս գինին: Նախաճաշը քաշեց մին-

չև կէսօրը: Նախաճաշի վերջում քաղաքապետին մատուցին Դօժի նամակը, որ և իսկոյն ներկայացրեց Ռօբէրին:

Դօժը գրում էր թէ՛ կամենալով ընդունել իշխանին բոլոր արժանավայել պատուով, խնդրում է նորանից սպասել նաւերին, որ նա կուղարկէ հետևեալ առաւօտը, և այդ միջոցին կտեսնէ ամեն հարկաւոր պատրաստութիւնները բարձրապատիւ հիւրին ընդունելու համար:

Ռօբէրը ապշած էր ուրախութիւնից. նա կարծես լծէ աւելի բարձրացաւ մի քանի թիւղ, և պատասխանեց թէ՛ երբ կհասնի իւր իշխանութեան երկիրը, չի մոռանայ իւր եղբայր Դօժի ցուցած ընդունելութիւնը և պատիւը, եթէ նոցա բոլոր ապագայ յարաբերութիւնները կունենան ներկայ բախտաւոր սկզբնաւորութեան համապատասխանող ընթացք:

Հետևեալ օրը շատ վաղ էր եղանակը, և Դօժը յատուկ դեսպանով յայտնեց, որ չէ կամենում վտանգի ենթարկել իւր սիրելի եղբօր անձը և թէ բացի դորանից՝ այդպիսի եղանակին անկարելի է կատարել այն փառաւոր ընդունելութիւնը, որով ցանկանում է ինքը ընդունել իշխանին:

Հարկ եղաւ մնալ և այդ օրը: Նոնրը կրծում էր իւր եղունգները՝ բայց Ռօբէրը մտքով անգամ չէր կարող անցկացնել հրաժարուիլ առաջարկուած պատիւներից մի որևէիցէ երկու երեք օր կորցնելու պատճառով: Միթէ՞ր այդպիսի չնչին բանի համար խանգարել թագաւորների մէջ ընդունուած քաղաքավարութիւնը, որոց շարքում հազիւ նոր էր բռնել իւր տեղը:

Վաղ եղանակը շարունակւում էր երեք օր: Դօժը անդադար հրամաններ էր ուղարկում քաղաքապետին ցոյց տալ իշխանին ամեն տեսակ պատիւներ, մինչև որ կարելի կլինի ուղարկել նաւերը նորին բարձրութեան համար:

Չորրորդ օրը առաւօտը տասը գեղեցիկ նաւեր, դրօշակներով և ոսկեփունջ վարագոյրներով զարդարած, սուրբ Մարկոսի դրոշակը ծածանած, սպասում էին Ռօբէրին քաղաքապետի տան առջև: Ինքն քաղաքապետը ներս տարաւ Ռօբէրին սպիտակ ոսկեզօծ և ծիրանազարդ նաւը և նստացրեց իւր կողքին ոսկեճամուկ բարձերի վրայ: Միւս նաւերի

մէջ տեղաւորուեցան իշխանի ուղեկիցները, իսկ մէկ նաւ սահում էր ամենից առաջ փողահարներով և երաժիշտներով: Ճանապարհ ընկան կազմ կարգով և հանդէսով, և թիերը ծփալով սահեցնում էին նաւերը Վենետիկ ծովածոցի հանդարտ և վճիռ մակերևութի վերայ:

Երբ նաւերը հասան ափին սուրբ Մարկոսի հրապարակի մօտ, բոլոր նաւերը և նաւակները իսկոյն զարդարուեցան գոյնզգոյն դրօշակներով, և բոլոր եկեղեցիներն հնչեցրին օդը ուրախութեան զանգակահարութեամբ:

9.

ՎԵՆԵՏԿԻ ԴՕԺԸ ԸՆԴՈՒՆՈՒՄ Է ՌՕԲԷՐԻՆ

Ռօբէրին տարան ուղղակի Դօժի պալատը: Դօժը դիմաւորեց նորան լայն, մարմարաշէն սանդուղքի գլխին և մտնելով Ռօբէրի թևի տակ տարաւ նորան ընդունելութեան դահլիճը: Այնտեղ սպասում էին նոցա Վենետիկի բոլոր երևելի անձինքը: Դօժի և Պելրպոնէսի ապագայ իշխանի մշտնելու ժամանակ ամենքը յարգանքով ոտի կանգնեցան: Դօժը նստացրեց իշխանին իւր մօտ. աջ կողմից և վարում էր նորա հետ իբրև իւրեան հաւասարապատիւ մարդու հետ: Այդ հանդիսաւոր տեսակցութիւնից յետոյ Ռօբէրին տարան մի հղակապ պալատ, ուր պատրաստուած էր նորա համար բնակարան. այնտեղ նորան սպասում էր համադամ ճաշ:

Ամբողջ հետևեալ օրը Ռօբէրը ստիպուած էր ընդունել այցելութիւններ, և դը-Մօնսը հաւատացրեց նորան, որ տեղական քաղաքավարութիւնը պահանջում է կատարել փոխադարձ այցելութիւններ:

Ընթրիքից յետոյ նօննը ասաց, որ ժամանակ է մտածել և գնալու մասին. բայց որովհետև արդէն ուշ էր, որոշեցին խօսել այդ հարցի մասին հետևեալ օրը և տալ որ և իցէ վերջնական վճիռ:

Սակայն հետևեալ առաւօտը Ռօբէրին պաշտօնական կերպով յայտնեցին, որ Դօժը պիտի այցելութիւն անէ նորան: Պէտք էր աշխատել արժանաւոր կերպով ընդունել

Դոժին և ակամայ կամօք հարկ եղաւ յետաձգել գնալը: Դոժը եկաւ ճաշից յետոյ, մնաց Ռօբէրի մօտ երկու ժամի չափ, խօսում էր նորա հետ նորա հօրեղբօր—Աիլհելմ դը-Շամպլիտի մասին, Շամպանիայի, ֆրանսիական թագաւոր Փիլիպպոս Օգոստոսի, Պելլոպոնէսի մասին, և գնալու ժամանակ հրաւիրեց նորան իւր մօտ ճաշի հետեւեալ օրը:

Երեկոյին նոննը դարձեալ խօսք բացեց երեկուան առաջարկութեան մասին:

—Տարաբախտաբար, պատասխանեց Ռօբէրը, մենք չենք կարող ճանապարհ ելնել վաղը, որովհետեւ մենք պէտք է ճաշենք Դոժի մօտ:

—Աստուած տէ՛, որ այդ հրաւերքները չպահեն ձեզ Աննետիում ամբողջ ձմեռը:

—Բայց ո՞րպիսի բարեձեւ պատճառով կարող ենք մերժել Դոժի հրաւերքը, պատասխանեց Ռօբէրը: Սակայն այդ ճաշից յետոյ ոչ մի բան մեզ արգելք չի լինի ճանապարհ ընկնելու: Է՛, որ մենք առաջներս ունինք դեռ ևս ամբողջ երեք ամիս, իսկ այստեղ մենք գրեթէ Մօրէի դրան առաջն ենք:

Հետեւեալ աւուր ճաշը ի պատիւ Ռօբէրի շատ փառաւոր էր: Ծննդեան պատի պատճառով թէպէտ միս չկար, բայց Միջերկրական ծովի ամենահազուագիւտ ձկները և ծովային ուտելու կենդանիները շարժեցին ամենքի զարմանքը: Ամեն տեսակ պտուղները և գինիքը—այն ժամանակ յայտնի աշխարհքի երեք մասի արտադրութիւնները—երևում էին սեղանի վերայ:

Ռօբէրը բազմեցրած էր ամենապատուաւոր տեղում իւր մեծափառ ասպնջականի կոշիկին. բոլոր պատիւները, բոլոր ուշադրութիւնը յատկապէս նորան էին նուիրուած:

Ճաշի ժամանակ Դոժը ներողութիւն խնդրեց Ռօբէրից այդպիսի համեստ սեղանի համար, ասելով թէ պատի պատճառով անկարելի էր առաջարկել նորան աւելի լաւ և խիղոյն յայտնեց, որ մօտակայ ծննդեան տօնին նա կաշխատէ պատրաստել աւելի փառաւոր խնջոյք, վասնորոյ այժմէն իսկ հրաւիրեց նորան:

—Ես հազիւ թէ կարողանամ մնալ մինչև այդ ժամանակ, անորոշաբար ասաց իշխանը:

—Ի՞նչպէս, բացականէց Դոժը, մինչև Ծննունդը մը-
նում է ընդամենը միայն չորս օր, և դուք չէք կամենում
նուիրել մեղ դոցա: Մի՞թէ դուք կերթաք մեր մօտից այս
չնչին ձկների համը բերանում և այդպիսի թերի գաղա-
փարով մեր հիւրասիրութեան մասին: Ո՛չ, Աստուած չանէ
այդ: Ես արդէն գրեցի սրբազան պատրիարգին, որ այժմ
բացակայ է, և խնդրեցի, որ գայ Ծննդեան տօնին Վենե-
տիկ և պատարագ մատուցանէ մեզ մօտ: Կլուսամ, որ դուք
չէք զրկի մեղ այդ պատուից:

Ռօբէրը նայեց առաջ նօննի վերայ. նա տէքերը ցցեց
իւր ամանի վերայ և կարմրեցաւ ինչպէս եփած խեցգե-
տին, որը նա ուտում էր այդ րօպէին: Յետոյ Ռօբէրը նա-
յեց դը-Մօնսի վերայ և հանդիպելով նորա նայուածքին՝ նա
հասկացաւ այդ նայուածքի միտքը, և թեթեւ կերպով դը-
լուխը շարժելով իբրև համաձայնութեան նշան՝ ասաց Դո-
ժին թէ շնորհակալութեամբ ընդունում է նորա առաջար-
կութիւնը:

Երեկոյին Ռօբէրը փոքր ինչ անվստահութեամբ մօտե-
ցաւ նօննին:

—Անհնարին էր ինձ հրաժարուել հրաւերքից, ասաց
նա. պատրիարքը հրաւիրուած է յառկապէս ի պատիւ իմ...
Այդպէս չէ՞, իմ սիրելի նօնն:

Նօննը փնչում էր ձիու պէս և մոմուում քթի տակ:

—Բոլորովին ուղիղ է... ո՛հ, ի հարկէ: Յետոյ, ի՞նչ-
պէս Դոժի հետ չհանդիպել և նոր տարուհ. իսկ այնու-
հետև հեռու չէ և Զատիկը: Ուրեմն մենք և Զատիկին
Վենետիկում կլինինք, իսկ յետոյ ճանապարհ կընկնենք ան-
պատճառ Համբարձումին: Խորհուրդ եմ տալի ձեզ իշխան,
սպասել մինչև Համբարձումը:

—Դէ, դու արդէն բարկանում ես:

—Ամենևին: Ես միայն ասում եմ, որ ձերդ բարձրու-
թիւնը կարող է մեալ այստեղ մինչև որ կտեսնէ թէ ինչ-
պէս երևելի Դոժ Պիէարօ Յիանին կկատարէ իւր նշանա-
դրութեան հանդէսը իւր երևելի հարսնացուի—Աղբիատիք
ծովի հետ: Սպասենք մինչև Համբարձումը. չէ՞ որ այդ օրը
պապը յանձնեց նշանադրութեան մատանին այժմեան Դոժի
պապին.—Դոժ-Սեբաստիանին:

— Միամիտ կացիր, իմ սիրելի Նոնն, ես մի օր անգամ աւելի չեմ մնայ պստեղ Ծննդեց յետոյ: Խօսք եմ տալի բեղ, որ հետեւեալ օրը մենք անպատճառ ճանապարհ կելնենք Ելստեղից:

Զորս օր անցան Ռօբէրի և նրա ուղեկիցների համար, մինչև անգամ մոտոյոտ Նոննի համար, ինչպէս չորս վայրկեան, որովհետև Վենետիկ բարձր դասակարգը ամեն կերպով աշխատում էր պատուել և զուարճացնել նոցա ամեն տեսակ ուրախութիւններով և փառաւոր ծաշերով ու ընթերիբներով:

Իսկ Ծննդեան տօները կարող էին յափշտակել Ռօբէրից աւելի ծանրաբարոյ մարդուն: Սուրբ Մարկոսի հոյակապ տաճարում, Վենետիկ բոլոր ժողովրդի ներկայութեամբ, Դօժը նստացրեց դը-Շամպլիտին իւր կողքին գահի վերայ. պատրիարքը օրհնեց նորան և իւր ձեռքով մասնատրեց սուրբ հաղորդութիւնը. և ամենքի հայեացքը ուղղուած էր յառկապէս Ռօբէրի վերայ: Բոլոր հանդէսների ժամանակ Ռօբէրը միշտ նստած էր լինում Դօժի հետ միասին, որ և ծանօթացնում էր նորան ամենքի հետ ոչ իբրև իսկական իշխան, որովհետև նա դեռ ևս մուտք չէր գործել իւր իշխանութեան մէջ, այլ իբրև Պելլոպոնէսի ազնիւ նուաճողի քաջ եղբորորդի:

Ճաշը բոլորովին համապատասխան էր Դօժի խոստմունքին, մինչև անգամ աւելի գերազանց էր: Ճաշից յետոյ սկսուեցաւ պարահանդէսը, որ և աւելց ամբողջ գիշերը. այդ պարահանդէսի յափշտակող տպաւորութիւնը նոյնչափ վառագաւոր էր Ռօբէրի սրտի համար, որչափ և պատիւները նորա գլխի համար: Նորա կեանքի մէջ այդ առաջին անգամն էր, որ այնքան հրաշալի սևորակ աչեր նայում էին նորա վերայ և արձակում էին հարաւային արևի շողերը: Մեր ասպետը բոլորովին թուլացած ընկաւ իւր անկողնի վերայ, երբ արդէն բոլորովին լուսացել էր: Նա քնեց միայն մի քանի ժամ և տեսնում էր երազում պարեր, գեղեցիկ կանայք, հրաշալի աչեր և անգին գոհարներ:

Երբ Ռօբէրը զարթեց, Դօժը ուղարկեց նորան իւր նաւը և նորա երկուսը երեկուան պարահանդէսի ամենաշքեղ ակնանց հետ զբօսնելով անցան ծովային թագուհու գլխաւոր ջրանցքները:

Հետևեալ օրը պատրաստուած էին դարձեալ նոր հանդէսներ և ուրախութիւններ:

Բայց մի անգամ Ռօբէրին յաջողեցաւ խոյս տալ և գնաց առաւօտը Նոննի և Մատիօ դը-Մօնսի հետ նաւահանգիստը, ուր կանգնած էին սովորաբար նաւերը: Բայց նոցա ջանքը վարձել մի որւիցէ նաւ՝ անցաւ իզուր, նաւահանգստում չկար ոչ մի նաւ, որ պատրաստուած լինէր ճանապարհորդութեան համար: Նաւահանգստի վերակացուն յայտնեց, որ տօների պատճառով երբեք ոչ մի նաւ չէ դուրս գնում Վենետիկից մինչև նոր տարին և անկարելի է գտնել մի նաւապետ, որ համաձայնուէր ճանապարհ ելնել, որովհետև ամենքը սովորաբար անց են կացնում տօները, իւրեանց ընտանիքի մէջ:

Այդ լուրը տրամեցրեց մեր ճանապարհորդներին: Ամենից առաջ միտնարուեցաւ Մատիօ դը-Մօնսը, նա նկատեց, որ այնուամենայնիւ կայ դեռ ևս երեք ամիս ժամանակ, իսկ յաջողակ քամիով ութ օրում կարելի է հասնել Պելդպոնէս: Նոր տարուց յետոյ հեշտ կլինի գտնել մի նաւ, իսկ մինչև այն ժամանակ, փառք Աստուծոյ, չեն մեռնի քաղցածութիւնից և ծարաւից, և չեն մեայ ձիւնի մէջ Ալպեան սարերում:

Ահամայ կամօք պէտք է մնային ճանապարհորդները մինչև 1210 թուականի նոր տարին և հանդիսատես լինէին Վենետիկեան տօներին և հանդէսներին: Իսկ երբ հասաւ նոր տարին, նոքա տարակուսած էին և չգիտէին ի՞նչ բանին աւելի զարմանան—այդ տօնի ուրախութեան և ոգեւորութեան, թէ շքեղութեան և փառաւորութեան:

Վերջապէս նոքա վճռեցին գտնել անպատճառ մի նաւ յունուարի 2-ին: Բայց այդ օրը դեռ արշալոյսը չբացուած, եկաւ Դօփի հրաւիրակը և տարաւ Ռօբէրին իւր բոլոր պաշտականներով Ռիալտօ կոչուած կամուրջի մօտ, որտեղից նոքա պիտի նայէին հազարաւոր նաւակների սրընթացութեան մրցութեան հանդիսին: Այդ հանդէսը պատրաստուած էր ի պատիւ բարձր հիւրի:

Հանդէսը արդարև հիանալի էր: Թիափարների ճարպիկութիւնը և նաւակների սրընթացութիւնը և թեթևութիւնը ընդհանուր զարմանք էին շարժում. նաւակները

այնպէս էին վազում, որ կարելի էր ծովային թռչուն համարել նոցա: Հանդիսատեսները ծափահարում էին ուրախութեան գոչումներով: մանաւանդ անսահման էր դը-Մոնսի ոգևորութիւնը, որը անցաւ մինչև անգամ պաղսիրտ Նոննին: Հանդէսը շարունակուեցաւ մինչև երեկոյ, իսկ յետոյ Դոժը ճաշի հրաւիրեց իւր մօտ բոլոր երեւելի հանդիսականներին:

Հետևեալ օրը պէտք է կատարուէր մրցանակաբաշխութիւնը երեկուան յաղթողներին: Դոժը յանձնեց Ռօբէրին նախագահել իւր տեղը այդ հանդիսի մէջ և բաժանել մրցանակները: Այդ օրը ամենաբաղջր օրերից մէկն էր երիտասարդ ասպետի համար քանի որ վենետկուհի էր:

Միւս օրը նշանակած էր զօրահանդէս և պաշտօնական հրաւերք ճաշին սպարապետի մօտ: Բայց այդ արգելք չեղաւ Ռօբէրին և նորա երկու խորհրդականներին գործ դնել մի երկու ժամ նաւ պտռելու համար. սակայն դարձեալ յաջողութիւն չունեցան:

Նոքա շարունակում էին ամեն օր, հանդէսներից և պատիւներից անցած ազատ ժամերում, գնալ նաւահանգիստը, բայց միշտ ի զուր: Միայն մի մարդ տեսան, որին Նոննը տեսել էր արդէն Դոժի պալատականների մէջ, և որ այժմ երևում էր իբրև նաւապետ: Այդ նաւապետը յայտնեց, որ մի շաբաթից յետոյ կամ թէ շատ ուշ՝ տասը օրից յետոյ նա սպասում է մի նաւի գալու: Ինչպէս հաւատացնում էր նա, այդ նաւը բոլորովին բաւական էր Ռօբէրին և նորա պալատականներին տանելու համար:

Բայց մեր ճանապարհորդները չբաւականացան այդ յուսով: Բացի ջրօրհնէքի օրից, երբ ամբողջ օրը նուիրուած էր ջրըրը օրհնելու հանդիսին և նորանից յետոյ եղած սովորական ուրախութիւններին, Ռօբէրը և իւր խորհրդականները ամբողջ շաբաթ գնում էին ամեն օր նաւահանգիստը նաւ գտնելու, սակայն միշտ անյաջող: Չկար ոչ մի նաւ, չկար մինչև անգամ ապրանքի նաւ, որ պատրաստվում լինէր ճանապարհ ընկնելու: Հարկադրուեցան դիմել դարձեալ նաւապետին, որ սպասում էր իւր նաւի գալուն: Հազիւ հազ կարողացան գտնել նորան, բայց իմացան որ նաւը դեռ չէ եկել, այլ սպասում են:

Բանը ծանրանում էր: Արդէն յունուարի 15 էր, բայց բոլոր յայտը մնացել էր մի նաւի վերայ, որ ով գիտէ որտեղ էր թափառում: Կազմեցին խորհուրդ:

— Ա՛խ, եթէ այն ժամանակ լսէիք իմ խօսքին, գոչեց Մատիօ դը-Մօնսը, եթէ մենք սկզբից գնայինք ծովով, արդէն վաղուց Մօրէում կլինէինք:

Ռօբէրը տարուբերուում էր երկու ցանկութեան մէջ — ներկայ լինել մեծ պարահանդիսին, որ պատրաստում էր Վենետիկի ամենագեղեցիկ տիկնանցից մէկը իւր անուանակոչութեան տօնախմբութեան առիթով, տասը օրից յետոյ և ճանապարհ ելնել որքան կարելի է շուտով:

Վերջապէս՝ նոնք առաջարկեց խնդրել Դօփից հասարակապետութեան նաւերից մէկը: Ռօբէրը երկմտում էր, բայց ի վերջոյ առաջարկութիւնը ընդունուեցաւ ընդհանուր համաձայնութեամբ:

Այդ վճռից յետոյ, հետևեալ օրը երիտասարդ դը-Շամպլիտը մարդ ուղարկեց հարցնել Դօփի առողջութիւնը և յայտնել նորան, որ ինքը կամենում է տեսակցիլ նորահետ: Պատգամաւորը լուր բերեց թէ՛ Դօփը հիւանդ է: Ռօբէրը իսկոյն ինքը գնաց պալատը և տեսաւ, որ բոլոր պալատականները վախեցած և արտմած են: Դօփը շատ հիւանդ էր և բժիշկը պատուիրել էր պահպանել կատարեալ հանգստութիւն: Այդ դրութիւնը շարունակուում էր հինգ օր, և Ռօբէրը ամեն օր գնում էր իմանալ օգոստափառ ծերունու առողջութիւնը. պալատում ամենքը խօսում էին շատ կամաց ձայնով:

Այդ միջոցին սպասած նաւը չերևեցաւ. բայց եթէ նա կանգնած էլ լինէր նաւահանգստում, երիտասարդ իշխանին անվայել էր գնալ առանց Դօփի տեսութեան, մանաւանդ որ նա յայտնել էր նորան, որ հարկաւոր էր համարում խօսել և խորհրդակցել իւրեանց պետական յարաբերութիւնների և փոխադարձ շահերի մասին:

Վեցերորդ օրը, երբ Շամպլիտը գնաց պալատը, տեսցին նորան, որ ծերունին փոքր ինչ լաւ է: Ռօբէրը յայտնեց իւր ուրախութիւնը. այդ միջոցին զանգակի ձայն լսուեցաւ Դօփի սենեակից: Պալատական սպասաւորը գնա-

լով ներս, շոտով վերադարձաւ և յայտնեց Ռօբէրին, որ
Դօժը հրաւիրում է նորան մի ընկերով:

10

ԴՕԺԻ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆԸ

Դօժը պառկած էր անկողնի մէջ: Նորա ատերի կար-
մրութիւնը կարծես թէ վկայում էին, որ նա ամենւին
հիւանդ չէ եղել, բայց այդ երևի թէ ջերմից էր: Դօժի
ձայնը նոյնպէս աւելի հզօր էր, քան թէ պէտք է լինէր
հիւանդութիւնից նուազած մի ծերունու ձայնը:

— Ձերդ բարձրութիւն, ասաց ծերունին, ես լսեցի
ձեր ձայնը նախասենեակից և շտապեցի ներս հրաւիրել
ձեզ: Ես շատ զայրանում եմ հիւանդութեանս վերայ, որը
գրկեց ինձ այնքան քաղցր օրերից, որ մենք կարող էինք
անցկացնել միասին, մանաւանդ որ ինձ ասացին թէ՛ իբր
ձեզ հարկաւոր է եղել տեսնել ինձ: Ոյժերս դեռ նուազ
են. բայց ես պատրաստ եմ ծառայել ձեզ, խնդրեմ յայտ-
նեցէք ինչ որ ցանկանում էք:

Ռօբէրը յայտնեց իւր խորին շնորհակալութիւնը Դօ-
ժին, որ հաճեցաւ ցոյց տալ նորան այնպիսի մեծ պատիւ,
ընդունելով իւր հիւանդ ժամանակ, մինչդեռ ուրիշին ոչ
ոքին չէր ընդունում: Նա յայտնեց նոյնպէս իւր խնդակ-
ցութիւնը Դօժին առողջանալու համար: Վերջապէս՝ Ռօբէ-
րը խոստովանուեցաւ Դօժին, թէպէտ ոչ առանց դժուա-
րութեան, որ չէ կարողանում մի նաւ դառնել Մօրե հաս-
նելու համար, ուստի վստահանում է խնդրել նորանից,
եթի կարելի է, տալ հասարակապետութեան նաւերից մէկը:

— Դուք մի այդպիսի ցանկութիւն ունիք, ի՞մ սիրելի
իշխան, և դուք չէի՞ք վստահանում յայտնել ինձ այդ-
հասարակապետութեան բոլոր նաւերը պատրաստ են ձեզ
համար: Յոյս ունիմ, որ վաղը կամ միւս օրը թոյլ կտայ
ինձ բժիշկը դուրս գալ սենեակիցս. ես կերթամ ձեզ հետ
մեր նաւահանգիստը, և դուք կարող եք ընտրել ձեր հա-
ւանած նաւը:

Ռօբէրը ի զուր էր աշխատում չափաւորել Դօժի այդ-
պիսի եռանդաբին պատրաստականութիւնը, հաւատացնելով

որ շնորհակալութեամբ կընդունէ մի որ և իցէ նաւ: Բայց Դոժը պնդում էր իւր խօսքը, և ասպետը դուրս եկաւ ծերունու սենեակից խորին շնորհակալութիւններ յայտնելով: Շամպլիսը շտապեց առն յայտնել իւր ընկերներին ուրախալի լուրը և պատուիրել նոցա, որ պատրաստ լինին:

Բայց բժիշկը պատուիրեց հիւանդ Դոժին երեք օր չդուրս գալ սենեակից: Չորրորդ օրը Դոժը յայտնեց իւր բժշկին, Ռօբէրի ներկայութեամբ, որ թոթափում է իւր վրից նորա բժշկական լուծը, և կենդանի թէ մեռած միւս օրը նորին բարձրութեան հետ կերթայ անպատճառ նաւահանգիստը:

Եւ յիշուի միւս օրը, կէսօրին, Ռօբէրը գնաց Դոժի հետ նաւահանգիստը, որը այդ առիթով դարդարուած էր իբրեւ միմեծ տոնի առիթով: Երեւելի ուղեցոյցը ցոյց տուեց իւր հիւրին նաւակազմութեան գործարանի հոյակապ շինութեան բոլոր մասները մանրամասն բացատրութիւններով, աւելացնելով թէ՛ այդ բոլորը պատրաստ է նորան ծառայութիւն մատուցանելու: Բայց որովհետեւ Ռօբէրտին այդ բոլորը ամենալին հարկաւոր չէր, ուստի նա անհամբեր շտապում էր տեսնել նաւերը:

Հազիւ թէ յայտնեց նա մուծը կերպով իւր այդ ցանկութիւնը, Դոժը իսկոյն տարաւ նորան ամենալաւ նաւերից մէկի մօտ: Նորա ծայրի վերայ փայլում էր վենետիկ ոսկեձոյլ թւարձակ առիւծը. տախտակամածը զարդարած էր քանդակագործ արձաններով, իսկ պատերը մեծ մեծ հայելիներով: Ռօբէրտը խեղդւում էր ուրախութիւնից, մտածելով իւր մէջ թէ՛ եթէ Դոժը կտայ նորան այդ նաւը, Պելոպոնէսի բնակիչները կհամարեն նորան ոչ իբրեւ լոկ իւրեանց իշխան, այլ իբրեւ թագաւոր թագաւորաց:

— Սա ըուկեննտաւըն է, ասաց Դոժը. — սա պսակահանդիսի կառքն է, որ քառասուն տարի տանում էր իմ նախորդներին իւրեանց հարսի մօտ — Ադրիատիք ծովի մօտ: Այս գոռոզ ծովային վիշապը դուրս է գալի իւր որջից միայն տարին մի անգամ, խորհրդաւոր միաւորութեան օրը: Իսկ միւս բոլոր ժամանակ մինչև անգամ Դոժի ձայնը չէ կարող տեղից շարժել սորան:

—Ա՛խ, մտածեց Ռօբէրը, անցնենք դէպի միւսը. ընդ-
կենտաւորը մեղ համար չէ:

Դօժը դիմեց դէպի նաւահանգստի այն մասը, ուր
պատրաստուում էին բազմաթիւ մեծ և մանր նաւեր: Ան-
նետկի նաւահանգիստը այն ժամանակ ներկայացնում էր
Եւրոպայի նաւահանգիստներից ամենահարուստը: Դօժը ման-
րամասն կերպով բացատրում էր Ռօբէրին ամեն մի նաւի
ղանազան արժանաւորութիւնները, ընթացքի արագութիւ-
նը և այլն: Աերջը Դօժը դարձաւ դէպի Ռօբէրը և ասաց
ամենանուրբ քաղաքավարութեամբ.

—Զերդ բարձրութիւնը կարող է ընտրել այս նաւե-
րից իւր հաւանածը:

—Սոցանի՛ց, գոչեց Ռօբէրը:

—Այո՛, պատասխանեց Դօժը. — այժմ դուք գիտէք դո-
ցանից ամեն մէկի արժանաւորութիւնը և կարող էք ընտրել
կամ աւելի մեծը, կամ աւելի արագընթացը, ինչպէս որ
կցանկանաք:

—Բայց այդ նաւերը դեռ ևս պատրաստ չեն:

—Այո՛, դեռ ևս պատրաստ չեն. բայց դոցանից երեքը
կամ չորսը պատրաստ կլինին մի երկու ամսից յետոյ, իսկ
մեծագոյն մասը երեք ամսից յետոյ: Յոյս ունիմ, որ մինչև
այն ժամանակ դուք կմնաք մեզ մօտ հիւր. այս ցուրտ ձը-
մեռ ժամանակ հօ չէք կարող ենթարկել ձեր անձը ղժըն-
դակ Աղբիւստիք ծովու կատաղութեան, ինչպէս իրաւացի
կոչում էին նորան նախնիքը: Բայց գուցէ ձեր անհամբե-
րութիւնը առաջանում է նորանից, որ մնաք չիմացանք հա-
ճոյանալ ձեզ ձեր հիւրասիրութեամբ:

—Այն փառաւոր ընդունելութիւնը, որին արժանա-
ցայ ձերդ վսեմութեան կողմից, պատասխանեց Ռօբէրը—
կարող էր կապել ինձ ընդ միշտ այս ափերին և ստիպել
ինձ մոռանալ անգամ այն իշխանութիւնը, որի համար ես
գնում եմ: Բայց, տարաբախտաբար, իմ պարտաւորու-
թիւնները համաձայն չեն իմ ցանկութիւններին: Ինձ ան-
հրաժեշտ հարկաւոր է գնալ, որչափ կարելի է շուտով,
և աղաչում եմ ձերդ վսեմափայլութիւնից բարեհաճել տալ
ինձ ձեր նաւատորմի պատրաստ նաւերից մէկը:

—Ես յոյս ունէի, ասաց Դօժը, որ դուք կընդունէիք

նոր նաւերից մէկը, որ կարող էր լիակատար բաւարարութիւն տալ ձեզ. նորան կ'ապարաստէին համեմատ այդպիսի բարձր ճանապարհորդի արժանապատուութեան: Շատ ցաւում եմ, որ ձեզ հարկաւոր է շուտով ճանապարհ ընկնել, մանաւանդ ցաւալի է ինձ, որ մեր հասարակապետութեան նաւատորմիդը գտնուում է ներկայումս Իստրիայի ափերի մօտ, որտեղից չի վերադառնայ գարունքից առաջ:

Այդ խօսքերի ժամանակ 'սօննը գունատուեցաւ ինչպէս մի մեռնող մարդ. Ռօբէրը կարմրեցաւ և դժուարութեամբ ծածկեց իւր դժգոհութիւնը:

— Ուրեմն ոչինչ հնարք չկա՞յ գնալու, հարցրեց Շամպլիւսը. կարելի է, ինձ հարկաւոր է վերադառնալ Ֆրանսիա և սլոնոեղից գնալ:

— Ո՛հ, գոչեց Դօժը, որչափ ցաւում եմ, որ դուք առաջուց չասացիք ինձ ձեր անհրաժեշտութեան մասին գրեթէ անյապաղ: Ես կ'արժնում էի թէ դուք կ'առաջ մեզ մօտ ամբողջ ձմեռը: Բայց եթէ ես իմանայի ձեր դիտաւորութիւնները, գուցէ հնարաւոր կլինէր օգնել մի կերպով ձեր գործին: Սակայն տեսնեմ, դարձեալ կ'փորձեմ... Ես հրամայել եմ կարկատել մի հին նաւ, որ մարտ ամսին ուղարկեմ Պրէտէ. կ'սեմ ծովապետին, որ նա շտապեցնէ, և այն ժամանակ, եթէ նաւը պիտանի կլինի, կ'արող էք ընդունել նորան:

Այդ յոյսը թէպէտ շատ փայլուն էր, բայց այնուամենայնիւ միակ իրագործելի յոյսն էր ներկայ հանգամանքների մէջ, և մեր ճանապարհորդները ստիպուած էին ակամայ կամօք ընդունել նորան: Նոքա տեսնում էին և պէտք է խոստովանել, որ Դօժը կատարում էր իւր կողմից ինչ որ կարող էր, նոցա օգնելու համար:

Բայց այդ կիսայոյսը արգելք չեղաւ 'սօնին միւս օրը դարձեալ գնալ նաւահանգիստը տեղեկութիւններ ժողովելու առևտրական նաւի մասին, որին սպասում էին Նգէական ծովից:

Իսկ Մատիօ դը-Մօնսը կրկնում էր անդադար ողբալի ձայնով.

— Ա՛խ, երանի մենք գնացած լինէինք ծովով:

Հետեւեալ օրը Դօժը կանչեց ծովապետին և հրա-

մայեց, Ռօբէրի և նորա ուղեկիցների ներկայութեամբ, շուտով անյապաղ, պատրաստել Առիւծը, որ նշանակուած էր Կրէտէ գնալու, որպէս զի ըստ առաջին հրամանի կարողանայ իսկոյն ճանապարհ ընկնել: Ծովապետը գլուխ տուեց մինչև գետինը և խոստացաւ, որ Առիւծը պատրաստ կլինի շատ շուտով:

Նոյն երեկոյին պատրաստուած էր մեծ պարահանդէս, ուր Ռօբէրը յոյս ունէր չգնալ, թէպէտ ցանկանում էր բոլորովին հակառակը: Այդ պարահանդէսը փոքր ինչ չափաւորեց նորա անհամբերութիւնը:

Միւս օրը պէտք էր հանգստանալ պարահանդիսից յետոյ, իսկ երեկոյեան սպասում էին նոցա նոր ուրախութիւններ: Իհարկէ, ոչ ոք բան չէր յիշում նաւի մասին, — չէ՞ որ ժամանակ էր հարկաւոր նորա նորոգելու համար:

Երբորդ օրը գնացին նաւագործարանը իմանալու պատրաստ չէ՞ արդեօք նաւը: Մօտեցան սպասաւորներից մէկին և հարցրին թէ ո՞րտեղ է կանգնած Առիւծը: Նա ցոյց տուեց նոցա անկիւնը:

— Ինչպէս, գոչեց Նօնը, — այդ արկղը, առանց կայմերի և առագաստների, առանց ղեկի և այլ պարագաների, դա՞ և ուրեմն Առիւծը:

— Դա իսկ է, պատասխանեց սպասաւորը. — նաւագործարանում չկայ ուրիշ նաւ այդ անունով:

— Եւ նորան չե՞ն պատրաստում ճանապարհորդելու համար:

— Դուք ինքեանքդ տեսնում էք, որ — ոչ:

Ռօբէրը կատաղեցաւ և պահանջեց իսկոյն նաւագործարանի տեսչին: Երբ նա ներկայացաւ, Շամպլիտը հարցրեց թէ ինչո՞ւ չեն պատրաստում Առիւծը:

— Պատրաստել Առիւծը. մի այդպիսի հրաման ես չեմ ստացել:

Սարսափելի կերպով զայրացած Ռօբէրը շտապեց իսկոյն Դօփի մօտ և շատ դառնացած գանգատուեցաւ նորան: Դօփը սկսեց աղմուկ բարձրացնել, որ չեն կատարում նորա հրամանները, որ չունի հաւատարիմ մարդիկ, և իսկոյն կանչել տուեց ծովապետին: Երբ ծովապետը ներկայացաւ, Դօփը զայրացած հարցրեց թէ՞ ինչո՞ւ չեն կատարուած իւր

հրամանները Առիւծի մասին: Ծովապետը պատասխանեց թէ՛ նա ընդհակառակն իսկոյն շտապել է անել հարկաւոր անօրէնութիւնները, թէ՛ միւսոյն օրը հրամանը գրած էր, միւս օրը մաքուր արտագրած և արձանագրութեան մէջ մուծած և միայն մի քանի ըրպէ առաջ ուղարկուած է: Դօժը պատասխանեց, որ ինքը չէր երկրայում անգամ ծովապետի շուտափոյթ անօրէնութեան մասին. վերստին խոստիւ պատուիրեց նորան վերջացնել նաւի նորոգութիւնը որքան կարելի է շուտով. և ապա յայտնեց իւր ուրախութիւնը Ռօբէրին, որ նորա ցանկութիւնը շուտով կկատարուի:

Միւս օր, առաւօտը, Ռօբէրը դարձեալ գնաց նաւագործարանը: Բայց որչափ մեծ եղաւ նորա զարմանքը, երբ մօտենալով Առիւծին տեսաւ նորան միւսոյն տեղում, միւսոյն գրութեան մէջ, միւսոյն վսեմափառ անշարժութեան մէջ, ինչպէս և երեկ: Նորա զայրոյթը սահման չունէր և նա վազեց տեսչի գրասենեակը բացատրութիւն պահանջելու նորա այդպիսի անգործունէութեան մասին: Բայց հազիւ թէ Ռօբէրը մտաւ սենեակը, տեսուչը ընդ առաջ վազեց նորան քաղցր ժպիտով, ուրախ դէմքով: Նա յայտնեց ասպետին, որ սպացել է արդէն Դօժի հրամանը և շտապել է կատարել իսկոյն, թէ գլխաւոր վարպետին տալու հրահանգը արդէն գրած է, արտագրած և ստորագրած և իսկոյն պէտք է ուղարկէ նորան: Եւ որովհետեւ հետեւեալ օրը կիրակի էր, գործարանի տեսուչը յայտնեց Ռօբէրին, որ գործը կսկսուի երկուշաբթի առանց յետաձգութեան:

Եւ յիշուի, երկուշաբթի, փետրուարի մէկին, Ռօբէրը առաւօտը կանուխ գնաց նաւագործարանը, հաւատացած լինելով, որ նորա հետ կխօսեն հրամանների, պատճէնների, հաղորդագրութիւնների մասին և կվերջացնեն սովորական խոսամունքներով գործել անյապաղ:

Բայց այս անգամ երիտասարդ դը-Շամպլիտը շատ զարմացաւ տեսնելով Առիւծի չորս կողմը զարմանալի գործունէութիւն. մի խումբ բանուորներ խոնուում էին նաւի շուրջը. կացինը և սղոցը արձակում էին այնպիսի ախորժելի ձայներ անհամբեր ճանապարհորդի ականջի համար: Ռօբէրը նոյն ժամայն վճռեց, որ ամեն օր կերթայ հսկելու գործի վրայ և կլինի բախտաւոր վկայ նորա առաջադիմու-

Թեան: Մի օր կարկատում էին նաւի բոլոր վնասուած մասերը, միւս օր կանգնացնում էին կայմը, երրորդ օրը կապում էին պարանները, իսկ չորրորդ օրը ամրացնում էին շեկը և թիւերը, և այլն:

Վերջապէս, տասներորդ օրը երեկոյեան, Դօժը, ուրախութիւնը երեսին փայլած, յայտնեց Ռօբէրին, որ Առիւծը արդէն պատրաստ է և սպասում է միայն նորին բարձրութեան հրամանին: Ընդնմին Դօժը խնդրեց հաճութիւն միւս օրը խորհրդակցել Մօրէի ապագայ իշխանի հետ կարևոր գործերի մասին, որք վերաբերուած են իւրեանց կալուածների փոխադարձ յարաբերութեանց և թէ ո՞րպիսի անձնական յարաբերութիւններ պէտք է կայանան Վենետիկի Դօժի և Պելոպոնէսի իշխանի մէջ:

Հետևեալ օրը մինչև կէսօր, Դօժը զբաղուած էր իւր գործերով, իսկ Ռօբէրը — ճանապարհորդութեան պատրաստութիւններով: Կէսօրից յետոյ Դօժը իշխանի հետ ընդարձակ խօսակցութիւն ունէր, որ շարունակուում էր մի քանի ժամ: Յետոյ արուեցաւ մի փառաւոր ճաշ Ռօբէրի գնալու առիթով, ուր մասնակից էր Վենետիկի ամենաբարձր հասարակութիւնը: Երեկոյեան Դօժը խնդրեց ծովապետից ներկայացնել իւրեան Առիւծի նաւապետը, որին ասաց Ռօբէրի ներկայութեամբ:

— Դուք պատիւ կունենաք տանել ձեր նաւով նորին բարձրութիւնը: Դուք պէտք է լինիք նրա լիակատար հրամանի տակ: Դուք պիտի գնաք որքան կարելի է արագ և հասցնել պայծառափայլ իշխանին Պելոպոնէսի այն նաւահանգիստը, որ նա ձեզ ցոյց կտայ: Ձեր ճանապարհը դէպի Կրէտէ կղզին կարող էք շարունակել միայն այն ժամանակ, երբ նորին բարձրութիւնը թոյլ կտայ ձեզ: Հասկացա՞ք ինձ:

— Բոլորովին, ձերդ վսեմափայլութիւն, պատասխանեց նաւապետը. — Ես ճշտութեամբ կկատարեմ այն հրամանները, որ բարեհաճեցաք տալ ինձ:

ԱՆՅԱԶՈՂՈՒԹԻՒՆ

Միւս օրը փետրուարի 12-ին Վենետիկի ափունքները լցուել էին ժողովրդի ահագին բազմութեամբ: Դոժի նաւակները փոխադրում էին Ռօբէրին և նորա ուղեկիցներին ցամաքից նաւի վրայ: Ինքը Դոժը ճանապարհ դրեց մինչև նաւը Քրանսիայի ասպետին: Ռօբէրը պատուիրել էր թեթև նախաճաշ պատրաստել նաւի վրայ իբրև շնորհակալութիւն ընդունելութեան փոխարէն: Նախաճաշից յետոյ Վենետիկ Դոժը և Պելյուդնէսի իշխանը բաժանուեցան միմեանցից ջերմ բարեկամութեան զգացմունքներով: Դոժը նստաւ իւր նաւակի մէջ, իսկ Առիւծը հանեց իւր խարիսխը երաժշտութեան նուագածութեամբ: Ամբողջ օրը նաւը լողում էր քաղաքային անթիւ ջրանցքների միջով և հազիւ միայն երեկոյեան դուրս գնաց ծովը և անարգել շարունակեց իւր ճանապարհը: Սկզբում Առիւծը ընթանում էր այնպիսի արագութեամբ, որպիսին անսպասելի էր:

Նաւապետը սկզբում միայն մի անգամ ներկայացաւ Ռօբէրին և այնպիսի ցրտութեամբ էր վարւում իշխանի հետ, այնպիսի մուսլ կերպարանք էր կրում, որ եթէ այդ բոլորը չվերագրուէր հիւանդութեան, կարելի էր կրօնել թէ նորան շատ անախորժելի էր գտանուել օտարական իշխանի հրամանի տակ:

Նաւապետը ամենևին չէր դուրս գալի տախտակամածի վրայ. մինչև անգամ ընթրիքին ներկայ չեղաւ: Նորա փոխանակ նստած էր ընթրիքին նորա օգնականը, մի ժիր, ուրախ և զուարթ երիտասարդ, որ մեծ յարգանք էր ցոյց տալիս իւր բարձր ճանապարհորդին:

Միւս օրը, առաւօտեան, դարձեալ նկատելով նաւապետի բացակայութիւնը, Ռօբէրը հարցրեց նորա մասին մի տեսակ ահաճութեամբ:

— Խեղճ, պատասխանեց նաւապետի օգնականը, նա այնպիսի դրութեան մէջ է, որ ես երկիւղ եմ կրում նորա կեանքի մասին: Երեկ երեկոյեան նա հիւանդացաւ և այնուհետև ոչ աչք է բաց արել և ոչ մի բառ ասել:

Ռօբէրը խնայեց նաւապետին, բայց ընդ նմին միտնա-
րուեցաւ, որ նաւի կառավարութիւնը անցել էր օգնականի
ձեռքը, որի ընաւորութիւնը աւելի հաճելի էր իշխանին:

Գիշերը օգնականը յայտնեց յանկարծ սաստիկ ան-
հանգստութեան նշաններ: Նաւապետի հիւանդութիւնը
սաստկանում էր. հիւանդը ոչ միայն ոչինչ չէր խօսում,
այլ և կարծես թէ չէր զգում թէ ինչ էր պատահում
նորա չորս կողմը. նորան առաջարկում էին ուտել մի բան
կամ դեղ ընդունել, բայց նա ոչինչ չէր պատասխանում:

— Եթէ հիւանդութիւնը կշարունակուի, աւելացրեց
օգնականը, մնում է մի միջոց — թողնել նորան Բուդուա-
յում, ուր նա ազգականներ ունի, և ուր կհասնենք, որ-
պէս յոյս ունիմ, վաղը:

Ռօբէրը բոլորովին համաձայնեցաւ այդ կարծիքի հետ:

— Միայն թէ դորանից չդուրս գայ ճանապարհի որ-
ւիցէ յետաձգութիւն, նկատեց դը Մօնսը:

— Ո՛չ, մի ժամ անգամ չենք կորցնի, պատաս-
խանեց օգնականը, մենք կարող ենք կանգնել նաւահան-
գստում առանց խաբիսիւր ձգելու:

Հասան Բուդուա նաւահանգստին: Օգնականը յայտ-
նեց, որ նաւապետի առողջութիւնը աւելի վատացել է: Նա-
ւաստիները իրեցրին նաւակը և տարան նաւապետին առանց
ուշքի, բոլորովին փաթաթած վերմակներով և վերարկու-
ներով, իւր ազգականների մօտ:

Մի ժամից յետոյ Առիւծը շարունակեց իւր ճանա-
պարհը. Վենետիկից դուրս գալուց ութ օր յետոյ ճանա-
պարհորդները տեսան Ժանօ կղզին Կորֆուի արեւմտեան
կողմը: Երկիրքը պայծառ էր, Ռօբէրը նստած նաւի տախ-
տակամածի վրայ, Մատիօ դը Մօնսի և Նօննի հետ, նայում
էր զուարճութեամբ հեռաւոր լեռների վրայ, որոնք կար-
ծես վազում էին դէպի հարաւ ինչպէս միգամած ամպեր:
Ռօբէրին ասացին թէ՛ այդ լեռները պատկանում են Պելո-
պոնէսին:

— Առիւծը վազում է շատ լաւ, ասաց Ռօբէրը նա-
ւապետի օգնականին:

— Ա՛խ, ձերդ բարձրութիւն, ես առաւել շատ սիրում
եմ հին գիրին, քան թէ հին նաւերը: Ինչո՞ւ ի զուր վատնեցին

այնքան աշխատութիւն և ծախք այս նաւի նորոգելու համար: Երեկուանից ջուրը սաստիկ վաղում է նաւի ներքնաշարկի մէջ, եթէ մենք շատ մօտ չլինէինք Կորֆու կղզուց, ես կանհանգստանայի:

— Ի՞նչպէս, վտանգ կա՞յ. մի՞թէ կարծում էք այդ, պ. օգնական:

— Առիւծը կարող է դիմանալ ծովի վրայ ոչ աւելի քան թէ մէկ օր ու գիշեր, իսկ մինչև Կրէտէ մեղ մնում է գոնէ տասնևհինգ աւուր ճանապարհ:

— Իսկ Կլարենցիայից հեռո՞ւ ենք արդեօք:

— Բայց Կլարենցան, կարծեմ, Պելոպոնէսո՞ւմն է:

— Ի հարկէ: Ուրիշը չկայ ոչ մի տեղում:

— Ո՛հ, ուրեմն գոնէ վեց օր, եթէ կունենանք յաջողակ և ուղեկից քամի:

— Վե՛ց օր: Ես ցանկանում եմ դուրս գնալ Կլարենցայից:

— Կլարենցիայ՝ ում, գոչեց նաւապետի օգնականը: Չերդ բարձրութիւնը կամենում է անցնել ցամաքը Պելոպոնէսո՞ւմ և ոչ թէ Կրէտէո՞ւմ:

— Անկասկած, պատասխանեց Ռօբէրը ծիծաղելով: Վսեմափայլ Դօսթը յանձնեց Առիւծը իմ տնօրէնութեան, որ ինձ տանէ Պելոպոնէս, և ոչ թէ Կրէտէ: Ո՞րքան ժամանակ կհարկաւորի նաւը կարկատելու համար:

— Օր... երկու... երեք..., պատասխանեց օգնականը, մտածելով: Այժմ չեմ կարող ճիշտն ասել: Կտեսնենք թէ ի՞նչպէս են բանում վարպետները Կորֆուում:

— Տնօրինեցէք, որ նոքա աշխատեն որքան կարելի է արագութեամբ և ջանացէք հասցնել մեզ Կլարենցա որքան կարելի է շուտով:

Նաւապետի օգնականը գլուխ տուեց և գնաց անելու հարկաւոր կարգադրութիւններն, որնաւը կարկատեն Կորֆուում:

Կորֆու մօտն արեգակը մայր մտնելուց երկու ժամ առաջ: Բայց որովհետև նաւը կարկատելու համար հարկաւոր էր դատարկել նորան, ուստի բոլոր ճանապարհորդները անցան ցամաքը: Ռօբէրը իւր ուղեկիցներով գնաց հիւրանոց, որ հեռու չէր նաւահանգստից և որտեղից նա կարող էր վերադիտել նաւի նորոգութեան վերայ: Իսկ դը-

Մօնսը գնաց, Ռօբերտի յանձնարարութեամբ, փոխարքայի մօտ Դօմի նամակներով:

Փոխարքան շտապեց պոյեղութիւն անել նշանաւոր ծանապարհորդին, հրաւիրեց նորան իւր մօտ ընթրիքին, որ թէպէտ այնքան փառաւոր չէր, ինչպէս Վենետիկի ընթրիքները, բայց և այնպէս բաւական կենդանի և ուրախ: Ընթրիքի վերջում Ռօբերտը սկսեց աղաչել փոխարքային օգնել նորան փութով վերջացնել նաւի կարկատանքը. և փոխարքան հաւատացրեց նորան, որ ամբողջ կղզու բոլոր վարպետներին կ'յանձնէ նաւապետի տնօրէնութեան: Ծանապարհից նեղացած և կուշտ ընթրիքով ծանրաբեռնուած, Ռօբերտը բնեց անուշ բնով. հրաշալի երազները բորբոքում էին նորա երեւակայութիւնը, որ գրգռել էր Վիպրոսի գինին:

Յանկարծ լսուեցաւ մի սարսափելի ճիչ, և Ռօբերտը զարթեց: Զկարողանալով դեռ ևս հաշիւ տալ իւրեանքնած է թէ արթուն, նա սկսեց ուշադրութեամբ լսել, և ահա դարձեալ լսուեցաւ միւսնոյն ձայնը նաւահանգստի կողմից: Ռօբերտը իսկոյն վարթեցրեց դը Մօնսին և Նօննին, որք բնած էին միւս սենեակում, և հարցրեց թէ՛ նոքա էլ լըսել են արդեօք շրջի բամ սաստիկ սուլելու ձայնը:

Դը. Մօնսը լսել էր:

— Ի՞նչ է նշանակում այդ, հարցրեց Ռօբերտը. նաւը ուրեմն գնում է և մենք պէտք է պատրաստուինք:

— Անկարելի բան է, պատասխանեց դը. Մօնսը: Միթէ կարելի՞ էր այդպէս շուտով նորոգել նաւը: Բացի սորանից եթէ նաւը յիրաւի պատրաստ լինէր գնալու, նաւապետը անշուշտ կ'շտապէր տեղեկութիւն տալ ձերդ բարձրութեան:

Եւ այդ խօսքերն ասելով՝ դը. Մօնսը մօտեցաւ պատուհանին:

— Գիշերը սաստիկ մութն է, ոչինչ չէ երևում ամենեւին. ծովը սև է ինչպէս թանաք. Առիւծը ամենևին չէ նշմարւում: Եթէ սուլեցին նորա վրայ, այդ կ'նշանակէ, որ գործունեայ նաւապետը պատրաստուում է աշխատելու: Կարծեմ, կարող ենք հանգիստ բնել մինչև որ մեզ տեղեկութիւն կ'տան:

Նօննը թուում էր թէ նոյն կարծիքի էր, որովհետև անշարժ պառկած էր իւր մահճակալի վերայ:

Ռօբէրը տեսաւ, որ նորա անհանգստութիւնը անտեղի էր, նա պառկեցաւ և դարձեալ բռն մտաւ:

Մի քանի ժամանակից յետոյ Ռօբէրը բացեց աչքերը: Աբաղաղները կանչում էին, արշալոյսը նոր էր սկսում ոսկեզօծել արևելքը: Իշխանը վեր թռաւ տեղից և վազելով պատուհանի մօտ նայեց նաւահանգստի կողմը: Այդտեղ նա կարծեց թէ՝ բռնը դեռ ևս մթնացնում է նորա աչքերը կամ թէ դեռ ևս չէր անցել Կիպրոսի գինու ազդեցութիւնը: Ռօբէրն սկսեց շփել աչքերը երկու ձեռքով և դարձեալ սկսեց ուշադրութեամբ նայել ծովի վերայ:

—Նօնն, Մատիօ, աղաղակում էր Ռօբէրը, և մատով ցոյց տուեց նոցա նախ նաւահանգստի վերայ, ուր չկար այլ ևս Առիծը, իսկ յետոյ հորիզոնի վերայ, ուր երևում էր մի նաւ, որ վազում էր արագութեամբ բոլոր առաջաստները բացած, գէպի հարաւ:

Այդ րոպէին ներս մտաւ հիւրանոցի ծառան և մինամակ մատոյց Ռօբէրին:

—Այս նամակը գիշերով բերեց մի նաւաստի, ասաց ծառան. նա հարցրեց թէ քնած է արդեօք իշխանը և ասաց թէ չէ հարկաւոր զարթեցնել, այլ յանձնել նամակը ձերդ բարձրութեան երբ կբարեհաճիք զարթնել:

Նամակի մէջ գրած էր հետևեալը.

«Ձերդ բարձրութիւն»

«Այսօր դուք ցանկութիւն յայտնեցիք մտնել Պելոպոնէս. ես կարդացի նաւապետին տուած հրահանգները և տեսայ, որ նորան պատուիրած էր գնալ ուղղակի Կրէտէ: Ես ոչինչ բանաւոր հրաման չեմ ստացել, իսկ հասարակապետութեան օրէնքները խիստ են: Ես ունիմ կին և երեք զաւակ: Ամենափոքր շեղմունքի համար հրահանգից, ես կարող եմ դատապարտուած լինել հառաչանաց կամուրջը անցնելու (մահու վճիռ): Վասն որոյ ամենախոնարհաբար խնդրում եմ ձերդ բարձրութիւնից ուրիշ նաւով գնալ Պելոպոնէս. իսկ ես ըստ ինձ տուած հրամանի զօրութեան կերթամ Կրէտէ:

Անձնուէր ձեզ

Օգնական նաւապետի Մ. Մ.»

Նամակը կարդալուց յետոյ Նօննը ուժգնութեամբ զար-

կեց ձեռքը ճակատին և պոկեց գլխից մի բուռը մազ: Դը-
Մօնսը կանգնած էր բերանը բաց, անշարժ, իբրև արձան:
Տեսարանը հետաքրքրելի էր: Բոլոր երեքը կարծես թե
ցնորուեւել էին: Նոքա նայում էին մին ծովի վերայ, մին
միմեանց վերայ, և դարձեալ ծովի վերայ: Ոչ մի միտք չէր
ծնւում նոցա շփոթուած գլուխներում:

Վերջապէս, դը-Մօնսը սկսեց առաջինը.

— Գնանք փոխարքայի մօտ:

... Գնանք նաւահանգիստը, միւսնոյն ըոպէին գոչեց
Նօննը: Վարձենք ուրիշ նաւ:

— Եւ այնտեղ և այստեղ, ասաց Ռօմէրը: Դուք վա-
զեցէք նաւահանգիստը, գտէք ուրիշ նաւ, իսկ ես կերթամ
փոխարքայի մօտ:

Այդ կարծիքը ընդունուեցաւ: Աշխատութեան այդ-
պիսի բաժանմունքը ժամանակ էր վաստակում:

Այդպէսով՝ Նօննը և դը-Մօնսը գնացին նաւահան-
գիստը, իսկ Ռօմէրը փոխարքայի մօտ: Բայց հակառակի
պէս փոխարքան տանը չէր և փոխարքայական վարչութեան
քարտուղարը, որին Ռօմէրը պատմեց իւր անտանելի դրու-
թեան մասին, խոստացաւ իսկոյն մարդ ուղարկել փոխար-
քային կանչելու համար: Փոխարքայի տանից Ռօմէրը գնաց
ուղղակի նաւահանգիստը, բայց նա այնտեղ չգտաւ ոչ դը-
Մօնսին և ոչ Նօննին, որպէս և չտեսաւ ոչ մի նաւ, որ կա-
րողանար տանել նորան Պելոպոնէս: Նա ստիպուած էր վե-
րադառնալ տուն և սպասել թե ի՞նչ կլինի:

Կէս ժամից յետոյ, որ Ռօմէրին թուեցաւ իբրև կէս
դար, Նօննը ներս վազեց յաղթական դէմքով.

— Գտանք, գտանք, գոչում էր նա:

Յետոյ սեղանի վերայ նետելով քսան Վենետիկեան ոսկի,
շարունակեց.

— Մենք գնում ենք վաղը, մենք կունենանք նաւ, ա-
ւելի լաւը Վենետիկի Դօժի բոլոր նաւերից:

— Ո՞րտեղ էք գտել մի այդպիսի հրաշալիք, հարցրեց
Ռօմէրը: Ես շրջեցի բոլոր նաւահանգիստը, բայց չտեսայ
ոչ մի նաւակ:

— Մենք նոյնպէս վազեցինք բոլոր նաւահանգիստը,
պատասխանեց Նօննը, և ես սկսեցի արդէն կարծել, որ մեզ

Հարկաւոր կլինէր լողալով գնալ Պելլոպոնէս: Մտածմունքի մէջ բարձրանում էինք ծովի մօտ եղած բլրակի վերայ, և ահա յանկարծ տեսանք նաւի կայմեր: Վաղեցիներ դէպի այնտեղ և փոքրիկ ծովածոցում դտանք խարիսխ ձգգած մի նաւ, որ բաւական էր մեր բոլոր ուղեկիցներին և ձիաներին:

— Եւ նա համաձայն է տանել մեզ:

— Ի հարկէ համաձայն է: Մենք իսկոյն վարձեցինք նորան և ես բաւական ոսկի գրաւական վերցրի նորանից: Յամենայն դէպս՝ ես լաւ համարեցի թագցնել ձերոք բարձրութեան անունը և առհմանունը, որովհետեւ... ո՛վ գիտէ:

— Ի՞նչպէս, դուք կասկածո՞ւմ էք...:

— Զգիտեմ, պատասխանեց Նոննը. բայց մեզ հանդիպած արգելքներից մի բանիսը շատ պարզ չեն թւում ինձ: Յամենայն դէպս ոչ ոքի համար ոչինչ օգուտ չի ունենայ խափանառիթ արգելքներ դնել պարոն Արնոլֆին, Հունգարիայի վաճառականին, գնալ Մօրէ ձիեր ծախելու համար: Ես այդպէս ասացի ձեր անունը նաւապետին.

Կարծեմ, լաւ էք արել. բայց ո՛ւր է դը-Մօնսը:

— Դը-Մօնսը մնաց նաւի վերայ հսկելու, որ նա էլ այնպէս չբաց անէ իւր թւերը, ինչպէս Առիւծը: Նաւապետը խոստացաւ, որ ամեն բան պատրաստ կլինի մինչև երեկոյ: Ուրեմն երեկոյեան ձիերը կտեղաւորենք նաւի վերայ, իսկ վաղը դեռ լոյսը չբացուած ճանապարհ կընկնենք:

— Ուրեմն պատրաստուենք, գոչեց Ռօբէրը, թռչկոտալով ուրախութիւնից, և ժամանակ չկորցնենք. իսկ մենք երեկոյեանից ստանենք նաւը:

Եւ երկուսն էլ զարմանալի երանդով սկսեցին դարսուել և պատրաստուել ճանապարհի հա՛ւար. և միայն բոլոր բանը վերջացնելուց յետոյ գնացին փոքր ինչ զբօսնելու քաղաքի մէջ: Արեւը մայր մտնելուց երկու ժամ առաջ նոքա արդէն մտածում էին փոխադրել նաւի վերայ ձիերը և միւս բաները և ահա յանկարծ ներս մտաւ փոխարքան:

— Զերդ բարձրութիւն, ասաց փոխարքան, շատ ցաւում, որ այսօր առաւօտը տանը չէի, ես ստիպուած էի բացակայել պաշտօնական անհրաժեշտ գործերիս պատճառով: Այնուամենայնիւ ես գործ դրի բոլոր միջոցները, ինչ

որ կարող էի, հեռացնելու համար ձեզանից այն անբաւականութիւնը, որ պատճառեց ձեզ ձեր նաւի գնալը: Որոպէին ինձ յայտնեցին թէ՛ ձեր նաւապետը ձգել է ձեզ այստեղ, ես իսկոյն հրամայեցի սպասաւորներիցս մէկին նըստել շուտով առաջին պատահած նաւը, չխնայելով ոչինչ ծախք, պնդել փախստականի ետեւից և չվերադառնալ մինչև որ չհասնէ նորան և չյանձնէ նաւապետին իմ հրամանները, և առանց այլևայլութեան վերադարձնել Առիւծը:

— Շատ շնորհակալ եմ ձեզանից, տէր փոխարքայ, պատասխանեց Պօքերը: Բայց...

— Մեծ ուրախութեամբ յայտնում եմ ձեզ, շարունակեց փոխարքան, որ իմ ճարպիկ սպասաւորը հասել է նպատակին: Նա արդէն տեղեկութիւն հասցրեց ինձ, որ գնալու համար գտել է այստեղ մի նաւ, որի նաւապետը առաջ է կամեցել գնալ, պատճառելով թէ նաւը արդէն վարձել է ուրիշը և ինքը տուել է քսան ոսկի ապահովագին, բայց ծառաս տուել է նորան քառասուն ոսկի և ստիպել է ճանապարհ ընկնել: Նաւը վարձող վաճառականի ծառաներից մէկն այնտեղ է եղել և կամեցել է ընդդիմանալ, բայց իմ ծառան սպառնացել է ծովը նետել նորան, և այդպիսի ազդու միջոցի շնորհիւ, ժամ առաջ իջնելով սարից, ուրախութեամբ տեսայ, որ նաւը դուրս գնաց նաւահանգստից:

— Նոննը երկու ձեռքով պինդ սղմեց իւր գլուխը և բարշեց մազերը:

— Բայց գուցէ ձերդ գերազանցութեան յայտնի է, հարցրեց նա դողդոջուն ձայնով, թէ ո՞վ է վարձել այն նաւը:

— Ով էլ որ լինի, պատասխանեց փոխարքան, յամենայն դէպս նրան կհարկաւորի սպասել մի կամ երկու շաբաթ, որովհետև ուրիշ նաւեր չկան կղզու վերայ: Ծառաս գրում է թէ՛ նաւը վարձել է մի հունգարացի վաճառական, որը կարծեմ ձիերով է առուստուր անում:

Եթէ նոննի մազերը չունենային շատ պինդ արմատներ, նոքա անշուշտ կճնային նորա մի ձեռքի մէջ, մինչդեռ միւսը բռունցք էր սեղմել և պատրաստուում էր կսլծակի պէս զարնել փոխարքայի գլխին: Բայց բարեբախտաբար նոն-

նը ստիպուած էր մեկնել երկու ձեռքն էլ Ռօբերին բռնելու համար, որը դեղնած մեռելի պէս, զգաց թէ սենեակը շրջում է նորա չորս կողմը և ինքը փոքր էր մնացել տապալուէր գետնի վրայ:

Բայց Ռօբերը կարողացաւ պահել իւրեան և փոքր ինչ հանգստանալով՝ հարցրեց նուազ ձայնով:

— Ուրեմն այն նաւը գնաց:

— Գնաց, ասաց փոխարքան յաղթական շեշտով: Նա յեցէք ինչպէս արագ լողում է նա դէպի հարաւ, վազելով Առիւծին հասնելու համար: Նա (Առիւծը) այժմ երեւում է հսրիզոնի վերայ ինչպէս մի սպիտակ կէտ, իսկ սա ինչպէս մի թւերը տարածած աղաւնի: Միամիտ եղէք, նա չի վերադառնայ մինչև որ չհասնի ձեր նաւին: Ձեր դարձրուածիւն, ես ցնծում եմ, որ կարողացայ մի ծառայութիւն մատուցանել ձեզ:

— Շնորհակալ եմ ձեզանից, տէր փոխարքայ, ասաց Ռօբերը, ատամները կրճատցնելով:

Յետոյ, երբ փոխարքան գնաց,

— Ա՛խ, Նօ՛նն, Նօ՛նն, յիւրաւի մենք կստիպուենք վերջապէս լող տալով գնալ Պելոպոնէս:

Նօնը պատասխանեց հառաչանքով և մի շարք յիշոցներով բոլոր անցեալ, ներկայ և ապագայ փոխարքաների դէմ, մոռանալով որ վերջինների դասակարգին պատկանում էր և Մօրէի կարծեցեալ իշխանը:

12

ՍՊԸՍԵԼՈՎ ՅԱԶՈՐԴԻՆ

Նաւը Կորֆուից հինգ օր հեռապնդում էր Առիւծին, բայց չկարողացաւ հասնել նորան: Վեցերորդ օրը առաւօտեան, գուցէ հրաժարուելով անօգուտ հեռապնդութիւնից, նաւը խարիսխ ձգեց Պոնտիկօի մօտ: Այնտեղ նաւապետը ափը հանեց դը-Մօնսին առանց հարցնելու նորանից թէ ցանկանո՞ւմ էր նա արդեօք այդ, թէ ոչ:

Ցեղեկանալով, որ կուսակալը Անդրավիդումն էր, դը-Մօնսը գնաց պղծ քաղաքը:

Այս անգամ նա սյլ ևս չէր կրում ծպտեալ կերպարանք աբեղայական վերարկուով, ուստի երբ նա մտնում էր Վիլլարդուինի տունը, բոլոր այնտեղ եղած ասպետները իսկոյն ճանաչեցին, որ նա Մատիօ դը-Մօնսն էր, Վելիգօստի բարօն, և մեծ ուրախութեամբ ընդունեցին նորան: Այդ ուրախութեան հետ խառն էր գուցէ և մի մասն հետաքրքրութեան, ըստ որում նոքա գիտէին, որ մի տարի առաջ Մատիօն գնաց կոմս դը-Շամպլիտի հետ և ամենքը կասկածում էին, որ նորա վերադարձը ունէր որպիսի և իցէ քաղաքական նշանակութիւն:

Վիլլարդուինը տարաւ դը-Մօնսին իւր սենեակը: Խօսակցութիւնը նոցա մէջ շարունակուում էր մի քառորդ ժամի չափ: Վիլլարդուինը դուրս եկաւ սենեակից և հրամայեց կանչել քաղաքապետին:

Յետոյ առանձնացնելով Պետրալիֆասին պատուհանի մօտ, Վիլլարդուինը ասաց նորան:

—Նշանաւոր լուր: Նորին բարձրութիւն մեր իշխանը եկել է:

—Մեր իշխանը, գոչեց զարմացած Պետրալիֆասը:

—Այո, Ռօբէր դը-Շամպլիտը, Վիլհէլմ Շամպանեան իշխանի եղբորորդին:

Պետրալիֆասը նայեց Վիլլարդուինին, բայց ոչինչ փոփոխութիւն չնկատեց նորա երեսի վերայ:

—Ահա Վենետիկի Դօժի նամակը, շարունակեց Վիլլարդուինը: Նա ինձ հաղորդում է, որ նորին բարձրութիւնը անցել է Վենետիկով և ճանապարհ է ընկել այնտեղից հասարակապետութեան զինուորական նաւով: Իսկ ահա սա յայտնեց, որ իշխանը հասել է արդէն Վորֆու:

—Վօրֆու:

—Այո, և սորան ուղարկել է առաջ ինձ տեղեկութիւն տալու համար իւր գալու մասին:

—Եւ դուք այժմ ի՞նչ էք մտածում անել, հարցրեց Պետրալիֆասը մոռանալով իւր սովորական զգուշութիւնը, այն աստիճան տանջում էր նորան հետաքրքրութիւնը:

Վիլլարդուինը ծիծաղեց:

—Օգնութիւն խնդրել ձեզանից, Տէր, պատասխանեց

նա:

— Ես միշտ պատրաստ եմ ծառայել ձերդ պայծառափայլութեան, ասաց շփոթուած ծերունին. բայց միայն վախենում եմ, որ իմ դժերս...

— Ես դէպի չարը չեմ գործ դնի ձեր ոյժերը, ասաց Վիլլարդուինը ժպտալով: Իմ խնդիրս կլինի միայն այն, որ դուք շատ պարտաւորացնելով ինձ ձեռք Անդրավիգում, որպէս զի իմ կողմից ընդունէք նորին բարձրութիւնը, եթէ նա դուրս կգայ Սան-Ջաքարիայում: Նորին սրբազնութիւն Օրլէնի եպիսկոպոսին ես կուղարկեմ սպասելու իշխանին Պօնտիկոյում, եթէ նա այնտեղ դուրս կգայ, իսկ ինքս կերթամ Բլիզիերի, որպէս զի հաւասար հեռավորութեամբ լինիմ բոլոր նաւահանգիստներից: Ահատարէ՛ք իմ խնդիրս:

Պետրալիֆասը այնպէս քիչ էր սպասում մի այդպիսի առաջարկութեան, որ մի քանի ժամանակ կանգնած էր տարակուսած: Վերջապէս նա ասաց.

— Ես կցանկայի, ձերդ վսեմափայլութիւն, պիտանի լինել ձեզ աւելի ակորժելի դէպքում:

— Այս դէպքը ինձ համար ամենից աւելի ակորժելի է, ասաց Վիլլարդուինը, որովհետեւ բազում է իմ ստրկութեան շղթաները և միջոց է ապրի ինձ առանց խանգարելու պարտաւորութիւններս վերադառնալ իմ սիրելի հայրենիքը, իմ ընտանիքի ծոցը:

— Ախորժելի դէպք ձերդ վսեմափայլութեան համար, պատասխանեց ծերունին, խորամանկութեամբ ժպտալով, բայց շատ վշտալի ձեր հպատակների և ձեր մտերիների համար:

— Ուրեմն ես կարող եմ յուսալ, որ դուք կփոխարինէք ինձ իշխանի առաջը, եթէ նա կգայ ուղիղ սյստեղ:

— Միշտ պատրաստ եմ ծառայել ձերդ պայծառափայլութեան, պատասխանեց Պետրալիֆասը:

Ծերունին ենթադրում էր, որ իշխանը աւելի հաւանական է, որ դուրս կգայ Սան-Ջաքարիայում իբրեւ աւելի մօտաւոր նաւահանգիստ, և ուրախ էր դիպուածին առաջինը ինքը ընդունել նորան, և որ գլխաւորն է ձեռք նորահետ առանձին:

— Միայն խնդրեմ, իսկոյն տեղեկութիւն տուէք ինձ, երբ որ նա կգայ, ասաց կուսակալը:

—Հանգիստ եղէք բոլորովին, վե՛մափալ տէրօ.— և աւելացրեց իւր մտքում.

—Իսկ եթէ մի օր կամ երկու կուշացնեմ, մեծ փնաս չի լինի:

Այդ ժամանակ ներս մտաւ բաղաքապետը: Վիլլարդուինը մօտ կանչեց նորան բարձր ձայնով, ի մեծ զարմանս բոլոր ներկայ եղողների, որոց հետաքրքրութիւնը սատիկ շարժուած էր:

—Պարոն, ասաց Վիլլարդուինը, ինձ տեղեկութիւն տուին թէ շուտով գալու է մի ազնիւ օտարական, մեր տիրոջ և իշխան Վիլհելմ դը-Շամպլիտի եղբորորդին: Ես գընում եմ Բլիդիի և կսպասեմ նորան այնտեղ: Իսկ եթէ նա կգայ ուղղակի Անդրավիդ, դուք ցոյց կտաք նորան բոլոր արժանավայել պատիւները և կկատարէք վե՛մափալ Պետրալիֆասի հրամանները:

Այնուհետև Պետրալիֆասը հեռացաւ, իսկ Վիլլարդուինը ճանապարհ ձգելով նորան մինչև դուռը և ողջոյն տալով դահլիճում եղած բոլոր ասպետներին, մտաւ իւր ներսի սենեակները, ուր իսկոյն հրամայեց կանչել բաղաքապետին:

Բոլոր ասպետները և բարոնները, որք լի էին դահլիճում, շրջապատեցին դը-Մօնսին, ցանկալով իմանալ նորանից թէ՛ ի՞նչ մարդ է արդեօք այդ եղբորորդին և ի՞նչ նպատակով է գալի: Բայց դը-Մօնսը մեծ բաղաքագէտ էր. նա յայտնում էր իւր կարծիքը և՛ դրական և՛ բացասական կերպով, և՛ հաստատում էր և՛ մերժում էր, խօսում էր խիստ շատ, բայց չասաց և ոչինչ: Սակայն մի բանի խօսքերը, իբր ակամայ թուած նորա բերանից, թէ՛ կոմս դը-Շամպլիտին ցանկալի է իր տոհմի ձեռքում պահել Պելլովոնէսը, և մի բանի այդպիսի ակնարկութիւնները—մի բանի տեսակ կասկածներ յարուցին: Այնուհետև ամենքը ցանկանում էին իմանալ թէ ի՞նչ բնաւորութիւն ունի Ռօբէրը:

—Կատարեալ ասպետ է, ասաց դը-Մօնսը. նա ունի միայն մի առաջնորդ—փառք: Այդ ազնիւ կիրքը տանջում է նորան այն աստիճան, որ ուրիշի փառքը անարգանք է համարում իւր համար. ամեն մէկ մարդ, որ փառք է վաստակում իւր բաջութիւններով, նորան թուում է իբրև թըշ-

նամի, իրրեւ յափշտակող նորա սեպհականութեան: Բայց միւսն ընդ ժամանակ Ռօբէրը կարող է լինել հաւատարիմ և անձնուէր ընկեր: Նորա ընկերները և մտերիմները Շամպանիայում գրեթէ պաշտում են նորան, և նա խոստացաւ նոցա, որ եթէ երբեք ձեռք կձգէ թագաւորական իշխանութիւն իւր սրի բերանով կամ ժառանգութեամբ, նոցա էլ մասնակից կանէ: Իսկ Ռօբէրը հաստատ է միշտ իւր խօսքին: Ես շատ ուրախ եմ, պարոններ, որ նա գալիս է Պելուզոնէս: Գոնէ նա կհամոզուի, որ անհիմն են եղել նորա նախապաշարուած մտքերը: Ես յաճախ լսել եմ ինչպէս Ռօբէրը ասում էր թէ Պելուզոնէսի կառավարութիւնը վատ է կատարւում և թէ եթէ իշխանութիւնը նորա ձեռքին լինէր՝ կփոխէր բոլոր պաշտօնավարներին: Բայց չնայելով սովորական կամակորուծեան, ես հաւատացած եմ, որ Ռօբէրը շուտով կխոստովանուի, որ սխալուած է եղել այդ կողմից:

Այդ խօսքերի ժամանակ շատերի երեսները ծըռմուռեցան և շատերը նայեցին միեանց վերայ զարմացական և խորհրդաւոր կերպով:

Միւսին օրը, կէս օրից յետոյ, Աթենքի իշխանի դեսպան Գօտիէն եկաւ Պետրալիֆասի մօտ:

— Գալիս եմ մօտ բարոյն ասելու ձեզ, ասաց նա մըտնելով:

— Ինչպէս, դուք արդէն գնում էք, գոչեց Աննան:

— Ես պէտք է գնամ Վիլլարդուինի հետ:

— Միթէ Վիլլարդուինը գնում է: Ո՞ւր: Երկա՞ր ժամանակով:

— Նա գնում է Բլիզիւրի, կյուսամ, ոչ երկար ժամանակով:

Երեւի թէ կանացի ինքնասիրութիւնը ստիպեց նորան առ ինքն վերագրել կյուսամ խօսքը, և փոքր ինչ կարմրեցաւ:

— Դուք ասում էք թէ՛ նա գնում է Բլիզիւրի և ոչ երկար ժամանակով, ասաց Պետրալիֆասը, — իսկ ես կարծում եմ, որ նա գնում է Շամպանիա և բոլորովին:

— Դուք կարծում էք, հարցրեց Գօտիէն:

— Հաստ կասկածում եմ:

— Ուրեմն ձեր կարծիքով այն ասպետը, որին սպասում են...:

— Նորա յաջորդն է:

— Եթէ այդպէս է, ասաց Գօտիէն դառնալով դէպի Աննան, այժմ կարող է յոյս ծագել իմ տիրոջ և իշխանի սրտի մէջ: Վտանգաւոր ծերունին ինքը իջնում է ճանապարհից: Թոյլ կտա՞ք ինձ յայտնել նորան այս բարեբախտ լուրը:

— Նախ և առաջ, պատասխանեց Աննան, թոյլ տուէ՛ք ինձ հարցնել ձեզանից թէ ի՞նչ էք կամենում ասել դորանով:

— Ես կամենում եմ ասել, և ես այդ վաղուց հասկացել եմ, որ Պելոպոնէսի կուսակալի որդին աւելի արժանի էր ցանկալ ձեր ձեռքը քան թէ Աթէնքի իշխանի եղբորորդին: Նայ, պէտք է ճշմարիտն ասել, մի ասպետ է, որ մինչև այսօր չէ կարողացել հռչակել իւր անունը:

Աննան չքնաղ կերպով կծկեց իւր յօնքերը:

— Պարոն Գօտիէ, սկսեց նա արագութեամբ, որ ցոյց էր տալիս թէ՛ արիւնը սաստիկ եռում էր նորա երակներում, — ես չգիտեմ և չեմ պնդում թէ կամենում եմ գնահատել բոլոր քրիստոնեայ ասպետների քաջութիւնը: Ես բոլորովին հաւատացած եմ, որ Գօդֆրիդ դը Վիլլարդուինը ամենաազնիւ ասպետն է բոլոր աշխարհի մէջ. ես նոյնպէս բոլորովին համոզուած եմ, որ ձեր տէրը և իշխանը ամենահզօր իշխանաւորի ամենանշանաւոր եղբորորդին է: Բայց ինձ ի՞նչ փոյթ մէկի ազնւութիւնը և միւսի փառքը: Չեղ շատ ցանկալի է, պարոն Գօտիէ, նպաստաւոր լինել ձեր տիրոջ քաղաքական շահերին: Ես շատ լաւ հասկանում եմ այդպիսի ցանկութիւնը, դուք պարտաւոր էք այդպէս վարուել: Բայց աղաչում եմ ձեզ, հանգիստ թողէ՛ք ինձ, ես ամենևին ոչինչ չեմ հասկանում քաղաքականութիւնից: Մի յուսաք իմ միջոցով պարգև ստանալ ձեր դեսպանութեան համար:

Երբ Աննան ասում էր այս կծու խօսքերը, նորա աչքերը լցուեցան արտասուքով: Բայց Գօտիէն ոչ միայն չվարաւորուեցաւ, այլ և բռնեց և համբուրեց օրիորդի ձեռքը:

— Դեսպանի ամենագլխաւոր յատկութիւններից մէկն

է, ասաց նա, առկունութիւն ձախորդութիւնների մէջ, և ես չեմ կամենում, որ ինձ նախատէին այդ յատկութեան պակասութեամբ: Բայց ահա կուսակալը գնում է, ինձ հարկաւոր է շտապել: Կվերադառնայ նա այստեղ թէ ոչ, ինձ թոյլ տուէք վերադառնալ և շարունակել ջանքս հասնել իմ դեսպանութեան նպատակին, և յուսալ աւելի լաւ յաջողութիւն:

— Դուք կարող էք վերադառնալ, պատասխանեց Աննան, իւր գեղեցիկ ոտով թխկացնելով գետնին, յուսով ըստիպել ինձ առել իմ ձեռքը նոր պտուղին, սյնպէս, ինչպէս ես առում եմ նորա նախորդին:

Գօտիէն գլուխ առւեց, ծիծաղելով դուրս գնաց սենեակից, թռաւ ձիու վերայ և սրընթաց վաղեց Վիլլարդուինի մօտ:

— Դու երեսդ դարձնում ես Վիլլարդուինից, աղջիկս, ասաց Պետրալիֆասը, և իրաւունք ունիս: Վիլլարդուինը ընկաւ և արտաքսուած է: Դու չես ցանկանում ամուսնանալ դը-լա Ռօշի հետ, ես չեմ նախատում քեզ և՛ այդ բանի համար. մենք ունինք էլի մի երրորդ փեսացու, որ նոցանից երկուսիցն էլ աւելի լաւն է: Քեզ նախասահմանուած է միացնել երկու պետութիւն, ուստի դու պէտք է լըրջութեամբ մտածես:

Աննան յանկարծ թափեց յորդ արտասուքներ: Ծերունին նայեց նորա վերայ հարցական կերպով:

— Այդ ասպետը, հեկեկալով ասաց օրիորդը, երեւակայում է, որ ես գործիք կդառնամ նոցա բաղաբական փառասիրութեանց: Ո՞վ է նորան իրաւունք տուել խօսել ինձ իւր—իշխանաւորի մասին: Չէ որ ես ասացի նորան թէ՛ առելով առում եմ նորա իշխանին:

— Մի բարկանար նորա վերայ դորա համար, ասաց պապը: Շուտով նա ստիպուած կլինի վերջ դնել իւր ձգտումներին:

Աննան լռիկ նստեց անկիւնում:

Պետրալիֆասը նայում էր փոքր ինչ ժամանակ կուսակալի գնացքի վերայ, որ դուրս էր գնում բաղաբից. յետոյ կանչեց ծառային, տարաւ նորան պատշգամբը և ցոյց տուեց սարի վերայ մի կիսաւեր մատուռ:

— Այնտեղ, ասաց նա, ապրում է մի աղքատ ճգնա-
ւոր. տա՛ր նորան իմ կողմից այս ոսկի դրամը: Ես վաղուց
խոստացել էի նորան ողորմութիւն ուղարկել, բայց մինչև
այժմ խոստմունքս մնացել էր անկատար:

Մի ժամից յետոյ ծառան վերադարձաւ:

— Տուի՛ր փողը, հարցրեց Պետրալիֆասը:

— Այո, ինչպէս որ հրամայեցիք, ձերդ վսեմափայլու-
թիւն:

— Ի՛նչ, ասաց ճգնաւորը:

— Ասաց թէ երեք անգամ պատարագ կ'մատուցանէ
ձերդ վսեմափայլութեան հոգու փրկութեան համար:

— Ամէն, ասաց ծերունին, աչքերը դէպի երկինքը բարձ-
րացնելով, և գնաց իւր սենեակը:

Մօտ կէս գիշերին նա դարձեալ կ'ամացուէ դուրս ե-
կաւ, մօտեցաւ պատշգամբին և զարմացաւ տեսնելով իւր
թռռնուհուն դեռ ևս այնտեղ նստած: Նա նայում էր դէպի
Բլիզիրին:

— Դստրիկս, վառնգաւոր է այսպէս ուշ մնալ դուրսը,
այժմ ցուրտ գիշերներ են լինում:

— Ո՛հ, վախենալու հարկ չկայ, պատասխանեց Աննան,
երկինքը այնպէս պայծառ է և օդը այնպէս տաք և անու-
շահոտ: Ես զմայլում էի այն տեսարանով, որ գործում էր ձեր
ճգնաւորի անակի մօտ բլրի վերայ եղած կրակը, և էլի
այն կրակի տեսարանով, որ վառւում է սարի գագաթի
վերայ:

— Այս տարի շատ շուտով եկաւ գարունքը, ասաց
ծերունին, և շուտով կ'անչեց հովիւներին դէպի լեռները:
Բայց վաղահաս գարունքը խաբուսիկ է. գնա բնելու և
վստահ մի լինիր փետրուարի գիշերի տաքութեան:

Եթէ Աննային յիշուի ախորժելի էր նայել սարերում
բոցափայլող հովիւների խարոյկների վերայ, նա կարող էր
աւելի ևս զմայլուիլ նոցա տեսարանով հետեւեալ երկու
գիշերը: Գրեթէ բոլոր մօռաւոր և հեռաւոր սարերի վե-
րայ, որք երևում էին հորիզոնի վերայ, խարոյկներ էին
վառւում և երկիրը կարծես թէ կ'ամենում էր մաքառել
փայլմունքով աստեղալից երկնքի հետ:

Բայց չորրորդ գիշերը բոլոր շրջակայքը թաղուած էր խաւարի մէջ:

Աննան ըստ սովորութեան պատշգամբում նստած, նայում էր շրջակայ տեղերի վերայ. բայց ոչ սարերի վերայ և ոչ հովտում հովիւների խարոյկները այլ ևս չէին վառւում: Երբ Աննան խօսում էր այդ բանի մասին իւր պապի հետ, յանկարծ հեռուից լսուեցաւ մի երկարատեւ սուլում, յետոյ երկրորդը աւելի մօտ տեղից, և մի բանի ըոպէից յետոյ երրորդը գրեթէ բոլորովին պատշգամբի տակը: Պետրալիֆասը վեր կացաւ տեղից և մտաւ դահլիճը:

Աննան զարմանքով լսեց ինչպէս պապը պճեղների վերայ զգուշութեամբ բայլելով իջաւ գաղանի սանդուխքով, որ տանում էր դէպի փողոցը, բացեց դուռը և յետոյ ինքը փակեց չկանչելով ոչ մի ծառայ: Փոքր ինչ յետոյ սանդուղքի վերայ դարձեալ լսուեցաւ նորա ոտքի ձայնը, բայց այս անգամ ով որ գալիս էր նորա ետեւից:

Աննան վրդովուած, շտապեց դահլիճը և տեսաւ, որ պապին հետևում էր մի մարդ վարդապետական շորերով:

—Մենք այստեղ միայնակ ենք, ասաց Պետրալիֆասը. մեզ հետ է միայն իմ թոռնուհին, իսկ Աննայից հարկ չկայ բան ծածկելու:

Դահլիճի մէջ մանելուն պէս, անծանօթ մարդը հանեց ձգեց վարդապետական վերարկուն, և Աննան զարմանքով տեսաւ իւր առաջ Առիւծ Խամարէթին:

—Ջաւահա, ասաց ծերունին, երբ դու տեսնում ես, որ յոյներից ամենաբաշը մտնում է ինձ մօտ այդպիսի շորով, պէտք է հասկանաս դորանից, որ գործը վերաբերւում է մի շատ կարևոր ձեռնարկութեան: Աշխատիր ոգի տալսորան մինչև ես կգամ, յորդորիր յետ չկանգնել գործից, որից կախուած է, իմ կարծիքով, մեր ազգի ընդհանուր օգուտը և փառքը:

Պետրալիֆասը գնաց իւր սենեակը:

—Աւելորդ էր պապին խորհուրդը, ասաց Աննան Խամարէթին. ես գիտեմ, որ դիւցազնական գործերի մէջ ձեզ անյայտ է յետ դառնալու ճանապարհը. էլ ի՞նչ բանում պէտք է ոգևորե ձեզ իմ անզօր ձայնը:

—Ո՛հ Աննա, Աննա, դուք սխալւում էք, պատասխա-

նեց Խամարէթը: Ես կարօտ եմ ոգևորող ձայնին մինչև անգամ նորա համար, որ կարողանամ համբերութեամբ տանել կեանքի բեռը:

— Միշտ արտո՛ւմ, ասաց օրիորդը, միշտ մռայլ մըտքերով:

— Մեծ գործերը, Աննա, չեն կարող կատարուիլ առանց հաւատի, իսկ իմ սրտի մէջ մարել է արդէն հաւատը դէպի ինձ, դէպի բախտը, դէպի նախախնամութիւնը:

— Այդպիսի մտքերը վտանգաւոր են, ասաց Աննան, անկեղծ ցաւակցութիւն արտափայլելով աչքերի մէջ: Ի՞նչու անձնատուր լինել յուսահատութեան: Պէտք է զինաւորուիլ զօրութեամբ և համբերութեամբ: Քաջալերուեցէ՛ք և գործեցէ՛ք. այդպէս է մարդուս պարտաւորութիւնը:

— Ձեր խօսքերը, Աննա, թախծութեամբ ասաց Խամարէթը, ախորժելի են սրտիս. նոքա, ինչպէս մօր անուշ երգը, կառողջացնեն հիւանդ մանուկին: Բայց դիցուք թէ ես քաջալերուեցայ և զինաւորուեցայ զօրութեամբ, ի՞նչ դուրս կգայ դորանից: Երբ կայսերական գահը ոտնակոխ եղաւ խաչակիրների քարշապարով, ես կուրծքս դէմ դրի իբրեւ պատնէշ սարսափելի հեղեղին. հեղեղը անցաւ և ողողեց տարաւ ինձ: Երբ հիւսիսից և հարաւից եկան թափուեցան մեզ մօտ հազարաւոր բաղցած բախտախնդիրներ, երբ մեր բաղաքները ամայացան, բերդերը կործանուեցան, — ես կրկնապատկեցի իմ եռանդը, կամենում էի փրկել մեր հայրենիքի գոնեա մի անկիւնը — Սպարտան, որ երբեմն Յունաստանի փառքն էր և պարծանքը: Աւա՛ղ, հին բաղաքի պարիսպները խորտակուեցան ինչպէս մի շեղջ աւազի, նորա պաշտպանները փախան ինչպէս եղջիւրները որսորդից, և իմ բազուկս ընկաւ անզօրութիւնից, կարծես թէ բռնած ունէր իլիկ և ոչ թէ սուր: Ի՞նչպէս կարող են մռայլ չլինել մըտքերս, երբ մահու վերարկուն պատել է հայրենիքս: Ի՞նչպէս չյուսահատուեմ, երբ տեսնում եմ Յունաստանը անարգած. նորա փառքի և ազատութեան արեւը մայր մտաւ յաւիտեան և նորա անունը ծաղր ու ծանակ է դարձել բոլոր ազգերի մէջ: Ես տեսնում եմ, ինչպէս նորա դիակը անպատուում են բարբարոսները, որ չգիտեն նորա փառաւոր անցեալը, որ չեն հասկանում նորա անմահ յիշատակ-

ների լեզուն: Ո՛հ, Աննա՛: Երբ այն լեռներից, ուր փողփողում էին նորա յաղթութեան դրօշները, այն հովիտներից և ծովածոցներից, ուր ամենայն ինչ արտայայտում էր յաղթութեան նշաններ, այն երկնքից, որտեղից արեգակի հետ միասին լուսափայլում էր մեզ ազատութիւնը, երբ այդ բոլորից աչքս դարձնում եմ մեր վրայ, ստրուկներիս վրայ, որ թափառում ենք նուաճած և ստրկացած երկրում, որ ոտնակոխ ենք լինում գոռոզ ասպետների ոտների տակ, — ես հասկանում եմ թէ ի՞նչու ամենքը արհամարհանքով դարձնում են երեսը մեղանից: Իսկ եթէ բարեպաշտ սրտերի մէջ մենք շարժում ենք որպիսի և իցէ աւելի բարեմիտ զգացմունք — այդ զգացմունքը հազիւ թէ կարելի է ցաւակցութիւն անուանել: Ո՛հ, այն ժամանակ ես վրդովւում եմ նախախնամութեան դէմ, ես հարցնում եմ — ի՞նչու է նա ինձ ստիպում բարշեւ կեանքի շղթաները, չէ՛ որ ես հարկւր անգամ կամենում էի ազատուիլ նոցանից, մա՛հ պտուելով պատերազմների դաշտերում: Ես հարցնում եմ — ի՞նչու նա արմատախիլ չարեց սրտիցս զգալու ընդունակութիւնը:

— Նորա համար, որ Աստուածային նախախնամութիւնը իմաստագոյն է քան մարդկային կրքերը, պատասխանեց Աննան: Երբ ձմեռը մերկացնում է ծառերը, նախախնամութիւնը պահպանում է նոցա նորա համար, որ նոքա վերստին կանաչեն գարնան, նա չէ ոչնչացնում նոցա միայն այն պատճառով, որ նոքա կորցրել են կանաչ տերևները: Բսլորովին նոնպէս եթէ ձեր սիրտը մնացել է ցաւից յետոյ, ուրեմն դեռ բոլորովին չէ թառամել, ուրիշ տեսակ հողմահարութիւնը կը բրնձանէ նորան. նա կզգայ վերստին դժ և զօրութիւն, և կենդանութիւն կստանայ բախտի և գործունէութեան համար:

— Խօսեցէ՛ք, խօսեցէ՛ք, գոչեց Խամարէթը. թողէ՛ք ինձ լսելով լսել այդ թանկագին խոստմունքը: Այժմ, երբ մենք ձեռնարկում ենք մի վճռողական, մեծ գործ, բարձրացրէք իմ վարկը իմ սեփական աչքի առաջ և, համոզեցէք ինձ, որ ես չեմ այնպէս անարգ երկչոտ, ինչպէս ես ինձ համարում եմ. վերադարձրէք ինձ հաւատ և զօրութիւն, ասացէք ինձ միայն մի բառ — ասացէք, որ կայ աշխարհում

մի սիրտ, ամենազնիւ սիրտ բոլոր սրտերից, որը դեռ հաւատք ունի իմ վրայ, որը չի մնայ բոլորովին անտարբեր դէպի իմ ձեռնարկութեան հետեանքները:

— Զեր ձեռնարկութիւնները, ասաց Աննան, ներշնչուած են վեհ հոգով, և ես համոզուած եմ այդ բանի մէջ, թէպէտ չգիտեմ նոցա: Սէրը դէպի հայրենիքը ոգևորում է ձեզ այնպէս, ինչպէս և ինձ. ուրեմն ձեր փորձերը և նոցա յաջողութիւնը չեն կարող անտարբեր կացուցանել ինձ:

Այդ ժամանակ Պետրալիֆասը դուրս եկաւ իւր սենեակից քահանայական շորերով կերպարանափոխուած:

— Մի՛ զարմանար, զաւակս, ասաց ծերունին, այս զգուշութիւնը անհրաժեշտ է: Ծրութիւնը և ծածուկութիւնը թողութեան օգնականներն են:

— Ի՞նչ բան էք մտադրել, հարցրեց Աննան անհանգստութեամբ. ո՞րպիսի վտանգին էք ենթարկում ձեզ, պապս:

— Երբ դու ինձ տեսնում ես այս բազուկի պաշտպանութեան տակ, ասաց Պետրալիֆասը բռնելով Խամարէթի ձեռքը, մի վախճնար: Իսկայ ինձ հարկաւոր է գնալ: Աշխատիր, որ Անդրալիդում ոչ ոք չիմանայ իմ բացակայութիւնը:

Յետոյ երկուսն էլ դուրս գնացին անից, և ծերունին լռիկ մնջիկ հեռուում էր Առիւծին քաղաքի փողոցներում:

Հասնելով Ս. Սոփիայի եկեղեցուն, քաղաքի արուարձանի մօտ, նորա հանդիպեցան ծառային, որ կանգնած էր պատի անկիւնում երեք ձիով: Նստեցան ձիերի վերայ և հեռացան նոր ուղեկիցների հետ միասին դէպի լեռները:

13.

ՓԱՄՔ ԶՕԴ:

Գնալով երեք ժամի չափ, ճանապարհորդները հասան մի սարի ստորոտին: Պետրալիֆասը և Խամարէթը իջան ձիերից, յանձնեցին նոցա ծառային, և երկուսը միասին գնացին մի նեղ լեռնաշաւղով, որ օձապաղոյա գալարում էր

ժայռերի միջով, և շատ անգամ Խամարէթը ստիպուած էր լինում բռնել և օգնել ծերունուն:

Շուտով նորա դուռս եկան հարթած շաւղից և մտան անտառը: Երիտասարդ Լակեդեմոնացին գնում էր անտառի մէջ երբեմն ձեռքով շօշափելով ծառերի բունը, իսկ երբեմն նայելով քարերի դրուծեան վերայ, որ շաղ էին տուած այստեղ ու այնտեղ ճանապարհը ճանաչելու համար:

Դուռս գալով անտառից, ուղևորները տեսան մի խոր ձոր: Նորա սկսեցին ցած իջնել մեծ զգուշութիւններով և հասան մի սրընթաց հեղեղին, որ մեծ աղմուկով գլորում էր իւր ալիքները: Խամարէթը տարաւ ծերունուն գետի ափով, ժայռերի միջով, ուր շատ վտանգաւոր կլինէր ման գալ այդ վայրենի տեղերին անծանօթ մարդուն: Հասնելով այն տեղին, ուր կարելի էր անցնել հեղեղը, Խամարէթը դուռս բաշեց քարերի տակից մի գերան, օգնեց Պետրալիֆասին անցնել նորա վերայ միւս ափը, և յետոյ նետեց միւս կողմը այդ անարուեստ կամուրջը:

Այնուհետև նորա գնացին մի գետակի ափով, որը ծածկուած էր խիտ թփերի տակ: Ուղևորները գնում էին նորա բոլոր օձապաղտ դարձուածների ընթացքով և անցնելով մի սարի լանջը տեսան սարի միւս կողմում սոսկալի անդունդներ, կարծես թէ երկիրը ճեղքուել էր հրաբուխային ժայթքումներից:

Ուղևորները նստեցան: Խամարէթը սուլեց երեք անգամ այնպէս, ինչպէս Անդրապիտում:

Մի րոպէից յետոյ սարից պատասխանեցին նոյնպէս երեք անգամ՝ սուլելով: Դարձեալ մի րոպէից յետոյ երեւեցաւ մի մարդ և մօտեցաւ ուղևորներին:

— Ի՞նչ տեղ է, հարցրեց նա:

— Լակեդեմոն, պատասխանեց Խամարէթը:

— Ի՞նչ էլի:

— Հաւատարիմ:

Այն ժամանակ անծանօթ մարդը մեկուսացրեց Խամարէթին մի կողմ և կամաց ձայնով փսփսաց նորա հետ: Գոհ ձայնով ըստ երևութին, ստացած տեղեկութիւններից, նա ընկաւ առաջ, Խամարէթը և Պետրալիֆասը հետևեցին նրան: Նորա անցան ժայռերի մի տեսակ պարիսպ, որ կանգ-

նած էր նոցա առաջ և տեսան մուտք դէպի մի բարայր։
Մտնելով ներս՝ նոքա գտնուեցան մի հեղ խաւար ստոր-
երկրեայ անցքի մէջ, ուր լսոււմ էր բարերի վերայ խոր-
տակուող հեղեղի խուլ աղմուկը։

Պետրալիֆասը ինքն իրանից հարցնում էր մտքում թէ
ո՞ւր արդեօք պէտք է հասցնէ նորան այդ վայրերի, խաւար
ճանապարհը։ Հասնելով այնտեղին, ուր ջրվէժը թափոււմ
էր սև անդունդի մէջ, ծերունին անցաւ մի ժայռուտ պատի
մօտից և յանկարծ նորա աչքերին ներկայացաւ մի անսպա-
սելի տեսարան։

Քարայրի դարձուածը նման էր մի ընդարձակ, բոլո-
րաձև դահլիճի. եղևնափայտի խարոյկը, որի ծուխը դուրս
էր գնում բարայրի ծածուկ ծակոտիկներով, լուսաւորում էր
նորա մէջ տեղը, իսկ հեռաւոր անկիւնները մնում էին խա-
ւարի մէջ։ Խարոյկի շուրջը նստած էին մօտ քառասուն
մարդիկ խոժոռ դէմքերով։ Նոքա ամենքը զինաւորուած էին։

Լսելով Խամարէթի և նորա ուղեկիցների ոտի ձայնը,
մարդիկ առաջ շփոթուեցան և իսկոյն բռնեցին իւրեանց
թրերի կոթերը։ Բայց հէնց որ լակեղեմանացին մօտեցաւ
լուսաւորուած տեղին, ընդ առաջ վազեց նոցանից մէկը,
վիթխարի հասակով, ձիու բաշի նման խիտ և երկար մա-
զերով, սև մօրուքով, ոչխարի մորթուց կարած շորով — և
այդ բոլորը տալիս էր նորա երեսին մի տեսակ վայրենի,
ահարկու կերպարանք։ Նա բռնեց իւր հզօր ձեռքով Խա-
մարէթի ձեռքը և թափ տալով այն կոտորելու վտանգ ըս-
պառնող ուժգնութեամբ՝ ասաց.

— Լակեղեման, փառք Հօր։ Մենք բոլորս էլ ներկայ
ենք։ Ա՛խ, ... ես կարծում եմ, որ մենք այստեղ աւելի շատ
ենք, յարակցեց նա, մի ծուռ նայուածք ձգելով Պետրա-
լիֆասի վերայ։

— Սա մտերիմ բարեկամ է, ասաց Խամարէթը, կաս-
կած նշմարելով Պետրալիֆասի վերայ ձգած խօսողի նա-
յուածքի մէջ։ — Սա բերել է մեզ օգնութեան խոստմունք
Ելլադայի իշխանի կողմից։

— Փառք Հօր, գոչեց վայրենի զինուորը, ձեռքը մեկ-
նելով Պետրալիֆասին։ Մեր հայրենիքի մի ծայրից մինչև
միւս ծայրը մենք կամուրջներ մի սիրտ և մի հոգի։ Փառք Հօր։

—Այդ բարեպաշտ բացագանչութիւնը չէ՞ ցոյց տալիս ինձ արդեօք, որ առաջս կանգնած է բաշ Վուսասարոսը, հարցրեց ծերունին:

—Նա ի՞նչ է, որին մականուն են տուել Փառք Հօր, ասաց, ժպտալով, զինուորը: Ի հարկէ:

—Բոլոր յոյն սրտերը ողբում էին ձեզ, հերոս, պաշտպան Հարութի, շարունակեց Պետրալիֆասը: Մեզ լուրեր հասան թէ իբր դուք սպանուած էիք ձեր քաղաքի աւերակների մէջ: Մեծ բախտաւորութիւն է Յունաստանի համար, որ այդ լուրը սուտ է եղել:

—Իմ կեանքի վերջին ժամը գրեթէ զարկել էր, ասաց Վուսասարոսը: Բայց Աստուծուն հաճելի էր թողնել ինձ դեռ ևս երկրի վրայ: Փառք Հօր: Գուցէ դառն բաժակի մէջ նա պահում է ինձ համար էլի մի բանի կաթիլ վրէժխնդրութիւն:

—Ո՞րտեղ էք դուք թագնւում այն ժամանակ, երբ հայրենիքը ողբում է ձեր կորուստը:

—Սարերի մէջ, ուր չէ թագաւորում ստրկութիւնը: Ես ապրում եմ անտառի գազանների հետ, հեռու բռնակալներից. ապրում եմ ինքս էլ ինչպէս գազան անտառի: Բայց ի՞նչ փնաս, գոնէ ես ազատ եմ: Փառք Հօր:

—Աւելի համարձակ եղիր, քաջ զինուոր: Աւելի համարձակ եղէք, քաջ ընկերներ, ասաց Պետրալիֆասը դառնալով դէպի բոլոր ժողովը: Աստուած դեռ բոլորովին չէ դարձրել երեսը իւր ընտրեալ ազգից: Բազմաթիւ մեղքերի փոխարէն Աստուած ուղարկեց ծանր փորձանքներ. բայց մարտիրոսների պսակը նախապատրաստուած է նոցա համար, ով պաշտպանում է սուրբ գործը: Ելլադայի իշխանը յանձնեց ինձ հաւատացնել ձեզ, որ նա ունի կատարեալ համակրութիւն դէպի Պելոպոնէսցի եղբայրները: Յայտնեցէք նորան ձեր պէտքերը, հաղորդեցէք նորան ձեր յոյսերը, և նա կմկնէ իւր ձեռքը թշուառ հայրենակիցներին:

Նորանից յետոյ խօսեց Խամարէթը:

—Մենք պարտաւոր ենք, ասաց նա, անխոնջ հսկել միշտ մեր մօր — հայրենիքի գերեզմանի մօտ և լինիլ պարտաստ օգնելու նորան լսելով նորա սրտից դուրս թռած առաջին հեծը, նշմարելով փրկութեան ամենափոքր յոյսը:

Իսկ այժմ մեր հայրենիքի հառաչանքները ոչ միայն հասել են մինչև մեր ականջը, այլ և բարձրացել են մինչև երկինքը: Զարկել է ընդհանուր գործել յօգուտ նորա, և ահա այդ իսկ նպատակով է, որ ես ժողովել եմ ձեզ, իմ հին զինակիցներս: Աշուտ է ձեր խելքով և ձեր սիրով դեպի հայրենիքը ներկայ ընդհանուր հանգամանքները և ասացե՛ք ինձ կհասնե՞նք արդեօք երբ և իցե՞ աւելի բարեպատեհ ժամանակին մեր գործի համար, եթէ միայն յիրաւի ցանկանում ենք թոթափել մեզանից օտար լուծը: Իմացե՛ք երևելի նոր լուր — Վիլարդուինը փոխւում է:

Այս խօսքերը խորը տպաւորութիւն գործեցին ընդ ժողովի վերայ, լսուեցան զանազան բացազանչութիւններ: Մի քանի ընդհանուր շարունակւում էր շարժողութիւնը: Վերջապէս հանդարտութիւնը նորոգուեցաւ, Առիւծը շարունակեց:

— Այո՛, Վիլարդուինը փոխւում է. նորա տեղը ուղարկում են կոմս դը-Շամպլիտի եղբորորդի Ռօբերին: Իշխանաւորի այդպիսի փոխուիլը Աստուծոյ ողորմութեան նշան է. այստեղից կարող է ծագել մի ազատութիւն: Միթէ դուք կարծո՞ւմ էք, որ Վիլարդուինը, արեան գնով նուաճելով ամբողջ Պելոպոնէսը բաղա՛ք բաղա՛ք յետոյ, վայելելով մի քանի ամիս շարունակ անսահման իշխանութեան բաղրութիւնը, ամուր հաստատելով իւր գահը նորան պաշտող ասպետների նիզակների վերայ և ժողովրդի սիրոյ և համակրութեան վերայ, — մի՞թէ դուք կարծում էք, որ այդ ընդմիջ յետոյ Վիլարդուինը յօժար կամբով ձեռքից բաց կթողնէ այդպիսի հարուստ աւարը և կհեռանայ ինչպէս մի ծեծ կերած աշակերտ: Միւս կողմից՝ մի՞թէ կարելի է ենթադրել, որ Ռօբերը ստանալով հօրեղբոր ժառանգութիւնը և մեր արիւնջով ու քրտնքով կերակրուելու իրաւունքը, կհրաժարուի իւր իրաւունքից առաջին հանդիպած դժուարութիւնից յետոյ: Մենք շատ լաւ ճանաչում ենք դոցա ընդմիջ, այդ ազահ և կամակոր բարօններին: Նոցա յափշտակութեան և իշխանութեան ծարաւը հասնում է ծայրայեղ աստիճանի, այդ կիրքը իշխում է նոցա վերայ և դժուարութիւնները միայն գրգռում են նոցա և ոչ թէ յետըս կասեցնում: Ուրեմն այստեղ կլինի հակառակութիւն

շահերի, ընդդիմահարութիւն փառասիրութեան. իսկ մենք պարտաւոր ենք հարուածել մեր բռնակալներին ամեն միջոցներով, բոլոր ոյժերով: Եւ նոքա հակառակելով ու թշնամութեամբ վարուելով միմեանց հետ ինքեանք կգործեն յօգուտ մեր: Մեզ մեռմէ առայժմ պահպանել միայն կրակը, աշխատել, որ յաղթող կողմի զօրութիւնը չհանգցնէ այդ կրակը:— Կանգնենք աւելի թոյլի կողմը, որպէս զի հաւասարակշռենք ոյժերը այնքան ժամանակ, մինչև որ կնուազի երկու կողմերի ոյժը և այն ժամանակ հեշտ կլինի մեզ յաղթել նոցա երկուսին էլ:

— Բայց, ո՞րն է հակառակորդներից աւելի թոյլը. հարկաւոր է արդեօք խօսել դորա մասին: Ի հարկէ նա, այն օտարականը, որ գալիս է իւր համար օտար ազգի մօտ: Թաղթողների հետ նա կապուած չէ ոչինչ ընդհանուր քաջութիւններով, իսկ յաղթուած ժողովրդին դեռ նա չէ ցոյց տուել իւր քաջութիւնը, իւր կառավարչական հմտութիւնը: Ուրեմն աւելի թոյլը— Էամպլիտն է: Բարօնները պէտք է համարեն նորան իբրև յափշտակող նոցա իրաւունքների, իսկ ժողովուրդը— իբրև քաղցած նուաճող, որ բռնում է նորա քրտնքով արդէն կշտացած իշխանաւորների տեղը: Մենք չենք կարող, ինչպէս հին ժամանակներում, միայնակ բարձրացնել հպարտութեամբ Յունաստանի դրօշակը մեր հայրենիքի ամեն մէկ թշնամու գէմ, ուրեմն խոնարհուենք առ ժամանակ հանգամանքների առաջ և միանանք Էամպլիտի հետ: Փրանսիայում մեր վարմունքը կվերագրեն մեր հաւատարմութեան, կասեն թէ մենք ապստամբել ենք մեր իշխանի իրաւունքները և թագաւորի հրամանը պաշտպանելու համար, և մեր ապստամբութիւնը ոչ միայն չի հանդիպի դժուարութիւններին և չի յարուցանի ոչինչ կասկած, այլ և կստանայ գովասանքներ և օգնութիւն: Այդպէսով մենք կջնջենք միակ ամուր հաստատուած և մեզ համար վրտանգաւոր իշխանութիւնը— Վիլլարդուէնի և նորա զինակից ընկերների իշխանութիւնը: Ռօբէրի գալուց յետոյ Վիլլարդուէնը կամ պէտք է գնայ, որ բոլորովին անկարելի է թուում ինձ, որովհետև այդ մարդը ընդունակ է աւելի շուտով տիրել այն բանին ինչ որ նորանը չէ, քան թէ յանձնել ուրիշին այն, ինչ որ ինքն է ձեռք բերել. — և

կամ պէտք է ընդդիմանայ, հղօր իւր իրաւունքի և զօրութեան համոզմունքով: Առաջին դէպքում— մեր գործի կէսը կատարուած կ'լինի, որովհետեւ մի հաստատ հիմք ունի դրած և անյաղթելի բռնակալը կհեռանայ մեր երկրից: Իսկ այն դաշնակցութեամբ և միութեամբ, որի հիմունքը դնում ենք այսպիսի բարեյաջող և բախտաւոր նշաններով, մենք պատրաստուում ենք գործի միւս կէսը— մեզ դժուար չի լինի դուրս քշել նորեկ օտարականին, որ դեռ չէ ստացել ոչինչ ազդեցութիւն: Իսկ եթէ ընդհակառակն Վիլլարդուինը կ'ընդդիմադրէ, այն ժամանակ մանաւանդ հարկաւոր կը լինի առաւել ևս ամրապնդել մեր միութիւնը և դիմադրել միմեանց հետ մարտնչող իշխանաւորներին:

— Աստուծոյ օրը առաջնորդում է մեզ մեր արդար և փառաւոր գործի մէջ, ոգւորուած աւելացրեց Առիւծ Խամարէթը: Ապացոյց առ այս— Ելլադայի իշխանի մեզ համար թանկագին համակրութիւնն և աջակցութիւնն է: Երբ Յուշաստանի երկու ձեռքը— Էպիրոսը և Պելոպոնէսը— կ'միանան միասին գործելու համար, ես չգիտեմ— կ'ա՞յ արդեօք երկրի վերայ մի ոյժ, որ դիմանար նոցա: Այս միութիւնը իջնում է մեր մէջ իբրեւ երկնային պարգև: Այլ երաշխաւորութիւն ինձ հարկաւոր չէ բացի իմ վսեմափայլ ուղեկցի երաշխաւորութիւնից: Յայտնել ձեզ նորա անունը— ես չեմ կարող, չունիմ մինչև անգամ իրաւունք ի նկատի առնելով նոյն իսկ մեր ձեռնարկութեան օգուաւր: Բայց նորա խօսքը դուք կարող էք ընդունել իբրեւ նոյն իսկ Ելլադայի փառաւոր իշխանի խօսք: Հայրենակիցներ, Աստուած ուղարկում է մարդոց գիտաւոր աստղեր և երկնային երեւոյթներ, իբրեւ իւր բարկութեան նշաններ:— Նոյնպէս իսկ նա ուղարկում է բարեբախտ հանգամանքներ այն ազգերին, որ հաճել է փրկել և ազատել: Դուք տեսնում էք, ահա Աստուած ուղարկել է մեզ իւր հայրախնամ նախասահմանութեան ամենահղօր ապացոյցը: Եթէ մենք օգուտ կբաղենք Աստուծոյ առ մեզ յայտնի ողորմութիւնից, — մեր ջանքերի փոխարէն կստանանք իբրեւ պարգև — ազատութիւն: Իսկ եթէ մենք կարհամարհենք նորա ողորմութիւնը, դորանով ցոյց կտանք, որ արժանի չենք ազատութեան:

Այդ խօսքերից յետոյ թնդացին ծափահարութիւններ

և Վոլոսարոսը իւր բարձր ձայնով գոչեց — Փայ՛ռը Հօր:

Բայց ներկայ եղողներից ոմանք երկմտութեան մէջ էին: Ժողովի աւագագոյններից մէկը շատ երկար խօսեց, թէ որչափ վտանգաւոր է նոր փոթորիկներին ենթարկել հայրենիքի խախտուած նաւակը, զարթեցնել հանդարտուած առիւծի կատաղութիւնը, վառել կործանման խարոյկը փոխանակ ազատութեան լապտերի: Բացի դորանից՝ նա արեց այլ շատ նկատողութիւններ թելադրուած զգուշութիւնից և հեռատեսութիւնից, որ մօտ էին փոքրոգութեան:

Խամարէթը վեր թռաւ տեղից:

— Ի՞նչ է, գոչեց նա, միթէ միայն մե՛նք ենք մահկանացու, միայն մե՛նք պէտք է վախենանք թշնամիներից: Ի՞նչ է, մենք նապաստակ ենք թէ եղջերու, իսկ այդ գոռոզ յաղթողները — առի՛ւծ: Միթէ մենք աւելի քի՛չ ունինք հզօր բազուկներ, քան թէ նոքա, որք կարող են գործել, սրտեր, որք կարող են զգալ իւրեանց արժանաւորութիւնը: Հաւատացէ՛ք ինձ — սարուկները միայն նոքա են, որք կամենում են սարուկ լինել: Նա, որ դիմադրում է բռնակալներին, կենդանի թէ մեռած — ազատ է: Մի՛թէ մենք չունինք աւելի բարձր պարտաւորութիւններ, քան թէ անձնապաշտպանութեան հասարակ բնազդուն: Կարժամանակ երբ այս երկրի վերայ, որ պատկանում էր մեզ, մարդիկ նետուում էին պատերազմի մէջ հոգեզմայլութեամբ, և իբրև ամենաբարձր երջանկութիւն — պտուում էին մահը հայրենիքի համար: Մայրերը, ուղարկելով իւրեանց զաւակներին պատերազմ, ցանկանում էին մեռած տեսնել նոցա, վահանների վերայ բերած, քան թէ կենդանի վերադարձած վահանները ձգելով: Այն ժամանակ մեր Յունաստանը բախտաւորութեան թագաւորութիւն էր, կենդրոն աշխարհքի, երկրաւոր արքայութիւն (դրախտ): Յունաստանի զաւակները, որք այնպիսի բաջութեամբ նուիրում էին իւրեանց կեանքը նորա համար, կամաց կամաց ըմպում էին փառքի և երջանկութեան բաժակից: Իսկ այժմ, ի՞նչ է խոստանում մեզ այս կեանքը, որ մենք կամենում ենք գնել փառքի, պատուի, մարդկային արժանաւորութեան գնով: Խոստանում է սարկութի՛ւն, ամօթ, արհամարհանք, աղքատութիւն, նախատինք:

